

Petrovics István

Temesvári és „bánsági” diákok a középkori európai egyetemeken

A régió: a Duna–Tisza–Maros köz a középkorban

A Duna–Tisza–Maros köz (újkori elnevezéssel: Bánság, illetve Bánát), vagyis az a régió, amelyet a Maros, a Tisza, az Al-Duna és az erdélyi havasok határolnak, s amelynek a területe hozzávetőleg 28 500 km², a középkorban, pontosabban a 11. század első harmada és a 16. század közepe közötti időszakban, a Magyar Királyság részét képezte. Ez a vidék földrajzi szempontból két élesen elkülönülő részre bomlik: terjedelmesebb része a Nagyalföldhöz tartozó termékeny síkság (Temesköz), keleti fele azonban zord, erdős hegyvidék (mai román nevén: Banatul Montan).¹ Napjainkban már általánosan elfogadottnak számít az a nézet, hogy a Duna–Tisza–Maros köz a terület egykori urának, Ajtonynak minden bizonnyal 1028-ban történt leverését követően került az első magyar király, Szent István fennhatósága alá. Az uralomváltás lehetővé tette, hogy ezen a vidéken is meginduljon a királyság nyugati felében ekkor már hozzávetőleg három évtizedes múltra visszatekintő latin rítusú egyházszervezet, valamint világi vonatkozásban a megyerendszer kiépítése. Marosvár – illetve, ahogy attól kezdve hívták: Csanádvár – központtal 1030-ban megtörtént a csanádi püspökség felállítása, amely területileg felölelte az egész Duna–Tisza–Maros közt, sőt még a Maros jobb partjára is kiterjedt. Itt helyezkedett el ugyanis a csanádi püspökség marosontúli főesperessége, illetve az aradi főesperesség területének egy része. A csanádi püspökség létrejöttének időpontja, területi kiterjedtsége az írott források alapján különösebb nehézség nélkül megállapítható.² Sokkal több problémát okoz annak tisztázása, hogy mikorra tehető az egyházmegye középszintű igazgatási egységeinek, a főesperességeknek, illetve a püspökség területére eső világi igazgatási egységeknek, a vármegyéknek a kialakulása.

A szóban forgó régiót magában foglaló egyházmegye főesperesei a 13. század első felétől fogva a Csanád városában álló, Szent György oltalmát élvező székeskáptalan tagjai között foglaltak helyet. Az említett székeskáptalan kiadványai, valamint az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék alapján megállapítható, hogy a 14. század elején a csanádi püspökség területén a következő főesperességek léteztek: csanádi (székesegyházi), marosontúli, aradi, temesi, kevei (1329-től torontáli), krassói, sebesi. Ezeknek a főesperességeknek egy része már a 13. század végétől adatolt (marosontúli: 1285, aradi: 1288, kevei: 1288, krassói: 1285), másik részük azonban csak a 14. első felében bukkan fel (csanádi: 1333, temesi: 1322, torontáli: 1329, sebesi: 1334). Az első említések évszámai már önmagukban jelzik:

1 ENGEL 1992; BLAZOVICH László: Bánát. In: KMTL 78.; ŢEICU 1998; ACHIM 2000; BLAZOVICH 2000. 351–364.; PETROVICS 2008. 21–30. Lásd még CSÁNKI 1890–1913. I. 688–717., 757–788., II. 1–130.; ÁMTF I. 163–188., 835–878., III. 305–321., 469–498.

2 JUHÁSZ 1930–1947; KRISTÓ 1988a. 459–470.; UDVARDY József – LOTZ Antal: Csanádi püspökség. In: KMTL 146.; PETROVICS 2008. 26. Lásd még KOSZTA 2000; PETROVICS 2013. 240–244.

a csanádi püspökség főesperességeinek kialakulását anakronisztikus dolog Szent István korára tenni.³

A vármegyéket illetően nem egy kutató annak a véleménynek adott hangot, hogy Ajtony egykori szállásterületén Szent István korában eleve több vármegye megszervezésével kell számolnunk, sőt Györffy György Torontál kivételével a Duna–Tisza–Maros közben található valamennyi megyének a kialakulását Szent István korára tette. Ezen megyék közé nemcsak Kevét, Krassót és Temest sorolom, hanem Csanádot és Aradot is, hiszen ezeknek egy része a Maros déli partján terült el. Ezzel szemben megfogalmazódott egy, újabban Kristó Gyula által képviselt nézet is, amely szerint a Maros-vidék urának hajdani szállásterületén Szent István uralkodása alatt csupán egy megye, a hatalmas méretű Csanád megszervezésére került sor, ám ez a megye legkésőbb a 12. század végére több kisebb megyére bomlott. Kétségtelenül e nézet mellett szól az a körülmény, hogy Arad, Krassó és Temes megye vonatkozásában az első adat, amely várszervezetre (várakra vagy várföldekre, esetleg várhoz tartozó falvakra) utal, 1177-ből származik. Keve várát (*urbs Keve*) pedig egy 1072-re datálható eseménnyel kapcsolatosan említi írott forrás, ami igen valószínűvé teszi, hogy várszerkezete, illetve megyéje már a 11. század második felére kiformalódott. Elsőként tehát valószínűleg Keve szakadt ki Csanád vármegyéből, amelyet aztán az államszervezet délkelet és kelet felé terjeszkedésével Arad, Temes, majd Krassó követett. Ezt a folyamatot tetőzte be Torontál megye kialakulása, amely meglehetősen későre, a 14. század első harmadára tehető. Ennek a megyének az első említése egyébként 1326-ból való.⁴

A Duna–Tisza–Maros közben – az ősi Csanád kivételével – egyetlen megye létrejöttének pontos vagy megközelítőleg pontos dátuma sem ismert. Ugyanez a helyzet a főesperességeket illetően is. Ebből a sajnálatos körülményből fakadóan arra a kérdésre sem lehet választ adni, hogy vajon a főesperességek kialakítása megelőzte vagy követte a vármegyék létrejöttét ebben a régióban. Ami viszont bizonyossággal állítható: a 14. század harmadik évtizedétől a Duna–Tisza–Maros közben a következő megyékkel számolhatunk: Keve, Krassó, Temes és Torontál, továbbá Csanád és Arad megye Marostól délre eső része.

A szóban forgó régiót az oszmán törökök 1716–1718 között lezajlott kiűzését követően Temesi bánság (*banatus Temesiensis*, *Temescher Banat*) néven határőrvidékké szervezte a bécsi udvar, ezért ezt a vidéket a 18. század elejétől – német nyelvi elnevezéséből adódóan – magyarul Bánátnak is nevezték (német, román, szerb: Banat). Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a középkorban nem létezett olyan politikai képződmény, amit Temesi Bánságnak neveztek, dacára annak, hogy a Magyar Királyság déli határvidékén valóban ott találjuk a 12–13. század során kialakult különkormányzati egységeknek számító bánóságok láncolatát, amelyet Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, Ozora, Só, Macsó, Barancs, Kucsó és Szörény alkotott.⁵ Az általam vizsgált régió szempontjából a Déli-Kárpátoknak a Dunával érintkező szakaszán a 13. század elején IV. Béla által alapított, majd a későbbiek során 1335-ben I. Károly, illetve 1427-ben Zsigmond által újjászervezett Szörényi bánóság bír különös jelentőséggel. A Szörényi bánóság eredetileg Olténiát foglalta magában, ám hamarosan a Temes felső folyása mentén, valamint a Hátszeg vidékén levő román határőrterületekre is kiterjedt. A hátszegi tartomány azonban még 1276-ban levált

³ VMO I/1. 145–160.; KRISTÓ 1988a. 459–470.; PETROVICS 2008. 26–30. Lásd még ŢEICU 2007.

⁴ GYÖRFFY 1977. 209.; ÁMTF I. 163–188., 835–878., III. 305–321., 469–498.; KRISTÓ 1988a. 459–470.; PETROVICS 2008. 28–29.

⁵ PETROVICS 2008. 21., 23.

a Szörényi bánáságról, s magyar várnagy vezetésével önálló román kerületté alakult. A Szörényi bánóság maradék területe pedig azzal, hogy I. Lajos király 1369-ben formálisan elismerte a havasalföldi vajda szörényi báni címét, véglegesen kettévált. A Temes felső folyása mentén levő *kiváltságolt* román kerületek ettől kezdve egyértelműen a Magyar Királysághoz tartoztak, s lényegében két megye területén feküdtek. Temes megyéhez, amelynek területe a 15. századra jelentősen megnövekedett, öt kerület tartozott: a karánsebesi, a lugosi, a miháldi, az almási (halmasi) és a komjáti, míg a 16. század elejére megyeként megszűnő Krassóhoz a borzafői, a krassófői (kövesdi) és illyédi kerületek kapcsolódtak. Az ún. „oláh” kerületek kiváltságai ellenére a szörényi bánok és a temesi ispánok igen gyakran beavatkoztak ezen *districtusok* ügyeibe, mégpedig teljesen törvényes úton. Ez részben a szörényi bánok bírói jogkörrel összekapcsolódott katonai méltóságával, részben pedig a temesi ispánok hatalmának erőteljes gyarapodásával magyarázható. Az 1335 és 1435 közötti 100 évből csupán 34-ben töltötték be a szörényi báni méltóságot. Az üresedés időszakában a bánóság birtokait leginkább Temesvárhoz kapcsolva kormányozták, és – érdekes módon – a bán hivatalát üresedésükor is számon tartották az ország bárói méltóságai között.⁶

A szóban forgó régió legfontosabb megyéje a minden bizonnyal a 12. században kialakult Temes volt, amely a 14. század 20-as, illetőleg 30-as éveiben már nemesi megyeként áll előttünk. Mind a királyi, mind pedig a nemesi megyének Temesvár volt a központja. Az oklevelek egyértelműen bizonyítják: a temesi ispán tisztsége mindvégig összekapcsolódott Temesvár királyi vár birtoklásával, amelynek várnagya rendszerint a nemesi megye alispánja volt. Temes megye eredeti határai az 1332–1337 között keletkezett pápai tizedjegyzék segítségével állapíthatók meg, tudniillik az abban szereplő temesi főesperesség területe egybeesett Temes megye területével. Temes megye területe azonban a 15. századra nagymértékben megnövekedett: a terjeszkedés elsősorban keleti és déli irányban volt jelentős, hiszen a megye határai ekkor elérték a történelmi Erdélyt, illetve az Al-Duna vonalát.⁷

A város. Temesvár a középkorban

A Duna–Tisza–Maros köz legjelentősebb vára és városa a 14. század eleje és a 16. század közepe közötti időszakban Temesvár volt. A Bega-parti város a 12. század közepén bukkant fel először az írott forrásokban: Idríszí, a szicíliai földrajztudós – aki ugyan „csak” közvetett információkkal rendelkezett Magyarországról – az általa készített beszámolóban virágzó településnek írta le Temesvárt. A város fejlődésében akkor következett be jelentős fordulat, amikor az oligarchák – elsősorban Csák Máté – hadai által szorongatott I. Károly király 1315-ben ide helyezte az udvarát. Temesvár azonban királyi rezidenciaként nem rendelkezett előnyös földrajzi fekvéssel, s ezért I. Károly 1323-ban, az utolsó tartományúr, Babonics János legyőzése után Visegrádra költöztette a székhelyét. Ez kétségtelenül hátrányosan érintette Temesvár további fejlődését. Újabb változást az hozott, hogy Károly utóda, I. (Nagy) Lajos király, a 14. század 60-as éveiben igen aktív balkáni politikát foly-

6 MAKKAJ László: Szörényi bánóság. In: KMTL 657.; ENGEL 1996. I. 32–34.; PETROVICS 2008. 21–23.

7 CSÁNKI 1890–1913. II. 3–92.; VMO I/1. 145–146., 148–149., 151–153., 156–160.; ENGEL 1996. I. 441–442.; PETROVICS 2008. 27–28., 115–121.

tatott, s ez jelentősen megnövelte Temesvár stratégiai fontosságát, illetve a temesi ispán szerepét.⁸

Lajosnak 1365-ben sikerült elfoglalnia a bulgáriai Vidint, Sztracimir János bolgár cár székhelyét, s Magyarországhoz csatolta azt. A meghódított észak-bulgáriai területet kezdetben a Lackfiak igazgatták kapitányi címmel, ám 1366 őszén két, majd 1368-tól egy bán, Himfi Benedek joghatósága alatt Vidint és kerületét bánsággá szervezte I. Lajos. Nemcsak Vidin és az annak közelében levő bolgár várak, valamint a szörényi bánság egykori erősségei tartoztak a bolgár bán alá, hanem a bánsággal szomszédos, annak védelmet nyújtó magyarországi várak is. Ezek között Temesvár volt a legfontosabb. A fenti berendezkedés azonban átmenetinek bizonyult, hisz a „bolgár bánság” 1369-ben megszűnt. Ezt követően a király a bolgár bán megnövelt hatáskörét a temesi ispánra ruházta, aki így egyike lett az ország legfontosabb méltóságainak.⁹ A Duna–Tisza–Maros közben Temesvár központtal a 14. század 70-es éveitől egy tartomány kezdett kifermődni, amelynek kulcsfigurája a mindenkorai temesi ispán volt. Különösen jól kitapintható ennek a folyamatnak az előrehaladása Luxemburgi Zsigmond regnálása alatt.

Zsigmond uralkodásának kezdetén a Horváti-lázadás nyomta rá a bélyegét Temesvár, illetve a tágabb értelemben vett régió történetére. Tagadhatatlan, hogy a II. (Kis) Károly ellen 1386. február 7-én elkövetett merénylet, illetve az uralkodó hamarosan bekövetkezett halála után kirobbant polgárháború eseményei túlnyomórészt a királyság délnyugati részéhez (Baranya, Valkó megye, Szlavónia, Dalmácia) kötődnek, ám az általam vizsgált térségben is komoly fejlemények mentek végbe. Okleveles adatok tájékoztatnak arról, hogy Losonczy László és Losonczy István szörényi bánok Temesváron, illetve a Temes megyei Berekszónál győzték le a lázadók Horváti János és testvére, László, valamint a kereszties Palisnai János vezette seregét, amelyben románok és szlávok is jelentős számban harcoltak, s a felkelők egy tekintélyes részét kiűzték a Duna–Tisza–Maros középből (1386 ősz). A Temesköz végleges pacifikálása azonban csak akkor következett be, amikor ifjabb Garai Miklós macsói bán hadai is megjelentek a régióban, s győzelmet arattak Dán fia László és Mihály, valamint Jánki László csapatai felett. Ezt követően nyomulhatott be a macsói és a szörényi bánok serege a Szerémségbe, ahol Cserög (ma: Čerević, Szerbia) mellett legyőzték Horváti Jánost.¹⁰

Roppant valószínű, hogy maga Temesvár városa is komoly károkat szenvedett a Horvátiakkal való hadakozás során. Lackfi István nádor 1389. február 19-én kelt okleveléből kiderül, hogy Szemlekházi Bertalan temesvári háza a Horváti és a Losonczy testvérek közti összecsapás során leégett. Az sem kizárt, hogy Temesvár egyetlen név szerint ismert középkori bírójának, Posztós Mihálynak a háza is ekkor vált a tűz martalékává.¹¹

A Temesközben folyó harcok lezárulásával a régió legfontosabb várai Zsigmond, illetve híveinek kezére kerültek. Ezek a következők: Temesvár, Becse, Érsomlyó, Zsidóvár, Sebes, Miháld és Orsova.¹²

---

⁸ PETROVICS 1999; PETROVICS 2008. 31–114.

⁹ KRISTÓ 1988b. 152–160.; ENGEL 1996. I. 34–35.; PETROVICS 2008. 101.

¹⁰ PETROVICS 2007.

¹¹ TEMES 165–172. Az oklevél tartalmi kivonatát lásd ZSO I. 933. sz. regesztá. Posztós Mihályra lásd PETROVICS 2008. 60–64.

¹² ENGEL 1996. I. 275., 309., 367–368., 383., 407–408., 441–442., 467.

Néhány évvel később már nem belső, hanem külső ellenség fenyegette a Duna–Tisza–Maros közt. A Balkán politikai szétagoltságát rendkívül ügyesen kihasználó oszmán-törökök ugyanis 1389-ben a Rigómezőn megvívott csatában legyőzték a szerbeket, akik kénytelenek voltak elismerni országukban a török fennhatóságot. Ez viszont azt jelentette, hogy az Oszmán Birodalom a Magyar Királyság közvetlen szomszédja lett. Ettől az időtől, pontosabban 1390-től fogva állandósultak a Szerbiával határos déli vidékeken, többek között az egykori Krassó, Keve, Temes és Torontál megyék területén a Szerbiából zsákmányszerzés céljából indított, hatalmas pusztítást okozó török becsapások. Ezekben az akciókban alapvetően a balkáni területekre telepített török megszálló csapatok vettek részt, amelyekhez azonban szép számmal csatlakoztak szerbek is. Zsigmond királynak egy 1390-ben kiadott oklevele egyenesen azt állítja, hogy a „gonosz szakadár szerbek” cseles ravaszsgal szövetkeztek a törökökkel, s aztán együttesen dúlták embertelen vadsággal „miként a kút mélyéből előtörő mérhetetlen sokaságú sáskák” az országot. A kétségtelen pusztítás ellenére a túlnyomórészt irreguláris és nem kimondottan nagy létszámú fosztogató csapatok felett kezdetben többször diadalmaskodtak a macsói és szörényi bánok, illetve a temesi ispánok vezette magyar seregek. Mivel az Al-Duna mentén elhelyezkedő erősségek ekkor még nem alkottak egységes határvédelmi övezetet, ezért a határvédelem feladata ebben a régióban elsősorban az említett tisztségviselők irányította mozgó alakulatokra hárult.

A török elleni fellépés azonban nem merült ki a védekezésben. Zsigmond és bárói ugyanis már 1389 őszén, valamint az azt követő években is többször vezettek támadó jellegű hadjáratokat Szerbiába. Ez egyértelműen arra utal, hogy Zsigmond a kezdetektől fogva komolyan vette a török veszélyt, bár annak igazi természetét valószínűleg nem ismerte fel.

Zsigmond először az Al-Duna jobb partján kialakított magyar határövezet kiszélesítésére gondolt. A magyar király Csesztin és Boracs várakat ugyan még 1389 őszén, a rigómezei csatát követően elfoglalta a szerbektől, továbbá Sárói László temesi ispán, valamint Perényi Miklós szörényi bán csapatai 1390-ben a branicsevői kerületben szintén diadalmaskodtak a törökök felett, ám ezek a sikerek csak átmeneti jellegűnek bizonyultak. Ne feledjük ugyanis, hogy még 1389 őszén a törökök kezére került a szerbiai Galambóc, s hamarosan a Duna másik partján levő Orsova is. A magyarok számára sikert csupán az jelentett, hogy havasalföldi segítséggel 1395 nyarán el tudták foglalni a Duna bal partján fekvő Kisnikápoly várát. Ezzel fontos hídfőálláshoz jutottak, hiszen a középkori bolgár főváros, Tirnovo 1393. évi eleste után Bulgáriában is a szultán lett az úr.

Zsigmond 1396-ban döntő lépésre szánta el magát: gondos diplomáciai és katonai előkészítés után jelentős külföldi katonai segítséget is igénybe véve támadó hadjáratot próbált meg egyszer és mindenkorra kiszorítani a törököt Európából. A kereszties had azonban a bulgáriai Nikápoly mellett megsemmisítő vereséget szenvedett.¹³

Temesvár fejlődése szempontjából az igazi problémát az jelentette, hogy a nikápolyi csatavesztés, azaz 1396 után a Duna–Tisza–Maros közben állandósultak a pusztító oszmán betörések, aminek következtében megszűnt a normális polgári élet lehetősége. Temesvár végvár lett, illetve a török elleni hadjáratok egyik kiindulópontja. A fentiekből fakadóan Temesvár nem válhatott teljes jogú királyi várossá, hiszen autonómiáját jelentős mértékben korlátozta a temesi ispán, illetve alispán tevékenysége, akik székhelyüket a

¹³ HÓVÁRI 1998. 578–582.; PÁLOSFALVI 2005. 50–58.

városban tartották. A városi önkormányzat szempontjából különösen hátrányosnak tekinthető az a helyzet, hogy a 14. század harmadik harmadában a bolgár bánsággal kapcsolatos fejlemények, majd a század végétől a török fenyegetés miatt a korábbiakhoz képest számottevő módon megnőtt a temesi ispán hatásköre. Ez jól kitapintható 1404 és 1426 között, amikor Ozorai Pipo, illetve 1441 és 1446 között, amikor Hunyadi János és Újlaki Miklós állt Temes megye élén.¹⁴ Ugyancsak Temesvár szolgált az Alsó-részek főkapitányának rezidenciájául, hiszen ezt a – valószínűleg 1478-ban – létrehozott tisztséget szintén a temesi ispán töltötte be, akinek jogköre a délvidéki megyéken kívül az Al-Duna és a Száva menti bánságokra (Szörény, Nándorfehérvár, Szabács, Szrebernik) is kiterjedt. II. Ulászló 1498. évi decretumának 34. cikkelye szerint Temesvár főharmincadhely volt, s a 15. századi adatok szerint sókamara is működött a Bega-parti városban. Temesvár lakóinak számára elsősorban a város 1552. évi török kézre kerülése után keletkezett oszmán kútfők segítségével következtethetünk. Az 1554. évi defter adatai szerint a Bega-parti város lakóinak száma 4000 körül mozgott, s a többséget ekkor még a magyarok alkották.¹⁵

A Duna–Tisza–Maros köz legjelentősebb városai, Temesvár (ma: Timișoara, Románia), Csanád (ma: Cenad, Románia) és Lippa (ma: Lipova, Románia) jóval az 1526. évi tragikus kimenetelű mohácsi csata után, az 1551–1552. évi török hadjárat során estek el, hozzávetőleg egy évtizeddel azt követően, hogy Pécs és Szeged az oszmánok kezére került. Az általam vizsgált régió szempontjából az 1526 és 1552 közötti időszak egyik érdekes fejleménye volt, hogy Szapolyai János 1529. július 29-én kelt kiváltságlevelében a királyi szabad városok közé emelte Lippát, Buda jogát adományozva a településnek. Lippa ezt kedvező földrajzi fekvésének, addig elért fejlettségi szintjének, de leginkább annak köszönhette, hogy a mohácsi csata után az ország keleti felébe szorult János királynak is megfelelő székhelyre volt szüksége. Ez a körülmény egyértelműen felértékelte Lippa helyzetét.¹⁶

A fenti áttekintést összegezve leszögezhető: a Duna–Tisza–Maros közben az önálló Magyar Királyság bukását megelőzően egyetlen királyi szabad város sem volt. A helyzet csak 1526 után, egészen pontosan 1529-ben változott meg, amikor János király jóvoltából Lippa bekerült a fent említett városok csoportjába. A tágabb értelemben vett régióból Lippán kívül még Szegednek sikerült bejutni a széles körű autonómiával rendelkező királyi szabad városok közé. Tény továbbá, hogy a Duna–Tisza–Maros közben 78 ún. központi hely található. Ez azt jelzi, hogy noha a legfejlettebb várostípusra nem akad példa ebben a régióban a középkor során, azért a vizsgált terület nem szűkölködött városfunkciót ellátó településekben. Az említett 78 központi hely közül 34 (43%) Temes megye területén fektült, amely a Duna–Tisza–Maros köz legnépesebb és legnagyobb népsűrűségű megyéje volt. Feltűnő, hogy a Kubinyi András által kidolgozott, összesen 8 kategóriát tartalmazó rendszer I. és IV. csoportjába a vizsgált régió egyetlen települése sem sorolható. A II. kategóriába egyedül Temesvár, a III. csoportba Lippa, a püspöki székhelyként jelentős szerepet játszó Csanád, továbbá a román *districtus* székhelyének és a szörényi bán ítélkezé-

---

¹⁴ PETROVICS 2006. 79., 82–83.

¹⁵ PETROVICS 2008. 114.

¹⁶ PETROVICS 2001. 389–400.; PETROVICS 2005a. 131., 138., 153.; PETROVICS 2009b.

si helyének számító (Karán)Sebes vehető fel. A fennmaradt 74 központi hely az V–VIII. kategóriákban foglal helyet.¹⁷

Egyetemjárás

A Duna–Tisza–Maros köz (későbbi szóhasználat: Bánság vagy Bánát), illetve Temesvár középkori történelmének jellegzetességeit és fordulópontjait felvillantva, figyelmünket immár az egyetemjárás néhány speciális kérdésére, valamint azokra a diákokra fordíthatjuk, akik a szóban forgó településről és régióból útra kelve külföldön folytatták tanulmányukat. Jóllehet Magyarországon már 1367-ben megnyitotta kapuit az első egyetem, nem maradt fenn arra vonatkozó adat, hogy a rövid életű pécsi *studium generale*-n temesvári, illetve a környező vidékről származó diák tanult volna. Ugyanez mondható el az 1395-ben alapított (majd 1410-ben újraindított) óbudai egyetemről, továbbá az 1465-ben létrehozott, de működését csak két évvel később megkezdő pozsonyi *Academia Istropolitana*-ról.¹⁸ Mivel mindhárom említett hazai középkori felsőoktatási intézmény kérészetének bizonyult, bárki, aki akkor Magyarországon egyetemi tanulmányokat kívánt folytatni, külföldre ment.

A magyarországi diákok külföldi egyetemjárásával (*peregrináció*) lényegében a 19. század második felétől foglalkozik erőteljesebben a hazai kutatás.¹⁹ Protestáns egyháztörténészek ugyanis ekkor kezdték el kigyűjteni a magyarországi tanulókra vonatkozó adatokat a német egyetemek anyakönyveiből. A 19. század két utolsó évtizedében és a 20. század elején számos külföldi egyetem matrikulája jelent meg nyomtatásban, ami további lendületet adott a magyar kutatók munkájának.²⁰ Az említett időszakban bocsájtotta útjára Ábel Jenő (1858–1889) a *Magyarországi tanulók külföldön* című könyvsorozatot. Ebben, 1890 és 1902 között, négy kötet is napvilágot látott. Mokus Gyula a jénai egyetemi anyakönyvekből (1548–1883) gyűjtötte ki a magyar diákokat (I. kötet), Schrauf Károly (Karl Schrauf) pedig két kötetben (1377–1450, illetve 1453–1630 vonatkozásában) a bécsi matrikulákból (II. és IV. kötet). Schrauf 1893-ban a krakkói magyar tanulók háza (*Bursa Hungarorum*) 1493 és 1558 közti lakóiról is publikált egy forráskiadványt (III. kötet).

Az Ábel Jenő által elindított, de torzóban maradt vállalkozás mellett figyelmet érdemel a nem mindennapi életutat bejárta, Bukarestben született, de Pécsen elhunyt Veress Endre történész (1868–1953) *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium* című sorozata, amelynek keretében Veress először a padovai egyetemen 1264–1864 kö-

¹⁷ A rendszer legrészletesebb leírását lásd KUBINYI 2000. 7–95. A Kubinyi által felállított kategóriák: I. Elsőrendű (főbb) városok; II. Másodrendű városok; III. Kisebbségi városok, valamint jelentős városfunkciót betöltő mezővárosok; IV. Középső városfunkciót ellátó mezővárosok; V. Részleges városfunkciójú mezővárosok; VI. Átlagos mezővárosok és mezőváros jellegű falvak; VII. Jelentéktelen mezővárosok és központi funkciót ellátó falvak; VIII. Hiányos adatú, besorolhatatlan központi helyek. A Duna–Tisza–Maros köz központi helyeire lásd PETROVICS 2016. 90–93.

¹⁸ Egyedül az 1411-ben a bécsi egyetemen felbukkanó Temesvári Miklóssal (Nicolaus de Themeswar) kapcsolatosan került fel, hogy korábban az óbudai egyetemen tanult. Vö. TS 303.; Tüskés 83. Lásd még a jelen tanulmány adattári részét.

¹⁹ A magyarországi diákok külföldi egyetemjárásával kapcsolatos hazai kutatás bibliográfiájára és részletes áttekintésére lásd SZABÓ 2014. 134–137.

²⁰ Pl. MUW, AC.

zött tanult magyarok vaskos adattárát tette közzé. Ezt a munkát további kötetek követték, amelyek az egyéb itáliai felsőoktatási intézményekben megfordult magyar hallgatók adatait tartalmazták.²¹

Az egyetemjárással kapcsolatos kutatásokban a két világháború közötti periódusban, valamint az 1945 utáni években bekövetkezett visszaesést a 20. század végén a politikai rendszerváltás körüli években újabb fellendülés követte. Ez a szegedi József Attila Tudományegyetemen létrejött „régí magyaros” műhely, személy szerint Keszérű Bálint és tanítványai érdeme. Az alapvetően irodalomtörténezszekből álló műhely tagjai elsősorban a kora újkorral foglalkoztak, s a résztvevők tevékenysége révén az egyetemjáráshoz köthető vizsgálatokban a kultúrtörténeti megközelítés vált dominánssá.²²

A szegeditől lényegesen különböző módszerrel dolgozott Tonk Sándor kolozsvári történész (1947–2003), aki 1979-ben mintaszerű adattárát és feldolgozást tett közzé az „erdélyiek” középkori egyetemjárásáról. Tonk gyűjtése elsősorban kiadott anyagokon alapult, s időben 1520-ig, a magyar egyetemjárás általa felfedezett nagy töréspontjáig terjedt.

A munka folytatása 1992-ben jelent meg, s az 1521 és 1700 közötti „erdélyi” peregrináció adattárát tartalmazza, amit Tonk Sándor Szabó Miklóssal közösen készített el. A Tonk által indított jelentős vállalkozás következő kötete az 1701–1849 közötti időszakot tárta fel, s 1998-ban látott napvilágot Szabó Miklós és Szögi László tollából. Az 1849 és 1919 közötti időszakot feldolgozó, 2014-ben megjelent kötet Szabó Miklós, Szögi László és Simon Zsolt munkája. A személyek, és nem intézmények szerint csoportosított, több ezer peregrinus adatait tartalmazó kötetekben már tetten érhető a statisztikai szemlélet fontosságának felismerése.²³

A következő nagy vállalkozás, amely ugyan nem a Mohács előtti időszakra, hanem az újkorra koncentrál, az 1990-es években vette kezdetét. Vezetője az 1984 és 1990 között az ELTE Levéltárát igazgató Szögi László, aki 1995 és 2013 között az Egyetemi Könyvtár főigazgatója és a Levéltár igazgatója volt. A történész-levéltáros Szögi László által elindított munka rövid időn belül a magyar egyetemjárás nagyszabású alapkutatói projektjévé vált, amely a különböző európai egyetemeken az 1526 és 1918 közötti években tanult magyarországi diákok teljes adattárának összeállítását tűzte ki célul. Szögi és munkatársai az egyes kötetekben – Tonk Sándorral ellentétben – nem személyenként, hanem intézményenként csoportosították a hallgatókat, ami egyértelműen utal a mélyben húzódó folyamatok fontosságának hangsúlyozására. Ugyanakkor az általuk létrehozott, kiadott és kiadatlan forrásokra épülő hatalmas méretű egységes adatbázis jelentős szerepet biztosít a statisztikai vizsgálódásoknak.²⁴

Időközben Szögi László a magyarországi diákok középkori egyetemjárásáról is elindított egy külön, háromkötetesre tervezett sorozatot. Ennek első részeként került kiadásra 2008-ban Tüskés Annának a bécsi egyetem 1365 és 1526 közötti anyagát tartalmazó kötete, amely pótolta a korábbi gyűjtések, köztük Fraknoi Vilmos és Schrauf Károly munkáinak hiányait.²⁵ Az ehhez időrendben szorosan illeszkedő könyv Kissné Bognár Krisztina

---

²¹ VE.

²² SZABÓ 2014. 136.

²³ SZABÓ 2014. 136–137.

²⁴ SZABÓ 2014. 137–144.

²⁵ FV; TÜSKÉS.

tollából már négy évvel korábban megjelent.²⁶ A *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789* című kötet azonban a *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* elnevezést viselő sorozatban látott napvilágot. E két kötet révén a számunkra különösen fontos bécsi peregrináció középkori és kora újkori története ma már modern munkák révén is tanulmányozható. Szerencsére az eredeti sorozat hamarosan folytatódott. Második darabja 2016-ban, illetve 2017-ben jelent meg, s a prágai, valamint a krakkói egyetem középkori magyar vonatkozású anyagát tartalmazza. Erre a későbbiekben még visszatérünk.

A magyarországi szempontból ugyancsak kiemelkedő jelentőségű krakkói egyetem anyakönyve még a 19. század második felében jelent meg nyomtatásban. Ez a rendkívül hasznos munka a krakkói egyetemen 1400 és 1551 között tanult diákok névjegyzékét tartalmazza.²⁷ A szóban forgó mű azonban napjainkban már nem felel meg a kutatás támasztotta elvárásoknak, ráadásul eredetileg index sem készült hozzá. A felmerült hiányosságokat szünteti meg a Krakkói Jagelló Könyvtárban található középkori kódexek közelmúltban megjelent modern kiadása, amely két részre bontva közli a hallgatók jegyzékét. Az első rész a *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508* címet viseli, míg a másik *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551* elnevezéssel került kiadásra.²⁸ A fenti munkát szerencsésen kiegészíti Schrauf Károlynak még 1893-ban megjelent könyve, amely a krakkói magyar tanulók házának lakóit veszi számba.²⁹ A *Bursa Hungarorum*-ot a 15. század második felében alapították, s 1476-tól a Bracka utcában található, az egyetem által erre a célra vásárolt épületben. A bursza, amelynek saját szabályzata volt, elsősorban a diákok lakóhelyéül szolgált, de oktatási feladatokat is ellátott. A mohácsi csatát követően jelentősen csökkent a Krakkóban tanuló magyar diákok száma, ami a bursza működésére is rányomta a bélyegét. Az egyre nehezebb helyzetbe kerülő intézményt 1558-ban zárták be véglegesen. Az 1493 és 1558 közötti évekből fennmaradt az itt lakó diákok névsora – ezt adta ki Schrauf Károly 1893-ban –, ami arról tájékoztat, hogy a szóban forgó időszakban összesen 823 személy lakott a magyar tanulók házában. Fontos még megemlíteni a Władisław Wisłocki által a 19. század legvégén közrebocsátott, a magyar kutatás által eddig kissé mostohán kezelt, *Acta rectoralia almae Universitatis Studii Cracoviensis inde ab anno MCCCCLXIX* című munkát is, ami számos magyar vonatkozású adatot tartalmaz,³⁰ valamint a Joseph Muczkowski által összeállított *Statuta nec non Liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849* című kiadványt.³¹ Itt térhetünk vissza a magyarországi diákok középkori egyetemjárásáról szóló, Szögi László által indított sorozathoz. Ennek második darabja, mint fentebb már említettem, a prágai és a krakkói egyetem középkori magyar vonatkozású anyagát tartalmazza két kötetben az 1348 és 1525 közötti időszakból. Az előbbi intézmény középkori történetét Haraszi Szabó Péter, az utóbbiét Kelényi Borbála tekintette át, aki egyben a krakkói adattár összeállítója is.³²

²⁶ KBG.

²⁷ AC.

²⁸ METRYKA; METRYKA CZYLI.

²⁹ SKC.

³⁰ AR.

³¹ LPC.

³² HKSZ.

A következőkben a fenti munkákkal, illetve azok használatával kapcsolatosan kívánok néhány fontos tudnivalót hangsúlyozni. A névtani kutatások szerint Magyarországon a 15–16. században szilárdult meg a kételemű névrendszer, amelynek első tagja az ún. családnév (vezetéknév) lett.³³ A családneveknek számos forrása volt: például az apa neve, foglalkozásnév, származási hely, valamilyen külső vagy belső tulajdonság stb.³⁴ Az egyetemre beiratkozott diákokat a keresztnévük szerint regisztrálták a középkorban, amihez az esetek zömében hozzákapcsolták a származási helyüket, vagy az apa nevét, esetleg magának a személynévként vagy az apának a foglalkozását. A fontosabb települések (királyi szabad városok, jelentősebb oppidumok stb.) esetében nem okoz gondot a származási hely azonosítása, ám a kisebb helyek meghatározása már problémás.³⁵ Főleg az egykori török hódoltság vonatkozásában (ide tartozik a Duna–Tisza–Maros köz is), ahol az oszmán uralom alatt számos település elpusztult. Ezek egy része a telepítési politika révén a török kiűzése után újra benépesült, de a jövevények, akik általában valamilyen idegen etnikumhoz (német, szerb, román, szlovák stb.) tartoztak, nem minden esetben őrizték meg a település középkori magyar nevét. A helynevek a közigazgatási reformok révén, illetve a történelmi Magyarország feldarabolása következtében is változtak. Következésképpen a modern adattárak összeállítói célszerűnek látták az egyes településeket az 1913. évi állapot szerinti hivatalos magyar néven megadni, illetve a szomszédos országokban ma használt elnevezést feltüntetni.³⁶ További problémát okoz a diákok azonosításánál a magyar nevek torzult, illetve német nyelvi sajátosságoknak megfelelő feljegyzése, valamint az, ha a származási helyként nem településnevet, hanem egy nagyobb tájegység (például Erdély, Szepesség, Barcaság) latin vagy német elnevezését használták az írnokok.³⁷ Bonyodalom származik abból is, hogy ugyanaz a helynév az ország több megyéjében is előfordul, s a különböző egyetemi források ugyanazon személy esetében gyakran eltérő névváltozatokat tüntettek fel.

Schrauf Károly, Tüskés Anna és mások munkáival ellentétben, amelyek a történelmi Magyarország egészére vonatkozóan gyűjtötték össze a peregrináció résztvevőit, olyan művek is vannak, amelyek csak egy meghatározott régióhoz vagy városhoz kötődnek. Ilyen, példának okáért, Tonk Sándor munkája, amelynek címében Erdély szerepel. Megjegyzendő azonban: a szerző valójában a történelmi Transilvániánál jóval tágabb keretek között vizsgálódott. Tonk ugyanis „a Kárpátokon inneni egész országrészre” kiterjesztette a kutatásait, ami magában foglalja – többek között – az egykori Partiumot és az általunk tanulmányozott Duna–Tisza–Maros közt is.³⁸

Tonk Sándor könyvének megjelenése előtt három évvel adta közre a neves román történész, Costin Feneşan, a *Revista de Istorie*-ben a maga tanulmányát a „bánsági” diákok középkori egyetemjárásáról.³⁹ A temesvári születésű Costin Feneşan a Bánság középkori és kora újkori történetének egyik legavatottabb kutatója, aki számos könyvet, tanulmányt

---

³³ KUBINYI 2003.

³⁴ A foglalkozásnevekkel kapcsolatos problematika sajátos szempontból történő vizsgálatára, illetve a korábbi kutatási eredmények áttekintésére lásd GULYÁS 2008.

³⁵ TÜSKÉS 6–13.; HKSZ I. 29., 67–69.

³⁶ TÜSKÉS 6. A szomszédos országok kutatói az esetek zömében kizárólag a ma érvényben levő helyneveket használják.

³⁷ TÜSKÉS 8.; HKSZ I. 29.

³⁸ TS 6.

³⁹ FENEŞAN 1976.

és forrásközlést publikált a szóban forgó régióról.⁴⁰ Feneşan tanulmányában nemcsak a temesvári diákok egyetemlátogatását dolgozta fel, hanem igyekezett minden olyan adatot összegyűjteni, ami a tágabb értelemben vett régióból származó személyek peregrinációjára vonatkozott. Tanulmánya egy területileg jól körülhatárolt vidék, a Duna–Tisza–Maros köz (Bánság) településeit vette górcső alá, vizsgálódása pedig időben 1552-ig terjedt. A szóban forgó téma vonatkozásában – részben adatgazdagságából, részben a szerző megalapozott következtetéseiből adódóan – máig Feneşan gondosan dokumentált értekezése a leghasználhatóbb munka.⁴¹

A Bánság, illetve Temesvár sajtósági történelmi múltjából fakadóan a romániai német (szász) közélet is érdeklődést mutatott a régió és a Bega-parti város lakóinak középkori peregrinációja iránt. Ezen a ponton azonban fontos hangsúlyozni: a török kiűzése utáni helyzettel ellentétben a Duna–Tisza–Maros közben a Mohács előtti időszakban csak igen ritkán találkozunk német (szász) telepeseikkel. A Temesköz városainak és városias jellegű településeinek zöme még a 16. század elején is túlnyomórészt magyar népességű volt, ahol idegen etnikumként románokkal, szerbekkel, bolgárokkal és – jóval kisebb számban – kunokkal, illetve jászokkal számolhatunk. A középkori Magyar Királyság városfejlődésében kiemelkedő szerepet játszott „latin” és német (szász) *hospesek* csak elvétve bukkantak fel itt.⁴² Ennélfogva némileg erőltetettnek tűnik Ioan Haţeganak, a Román Tudományos Akadémia temesvári fiókintézete (Institutul de Ştiinţe Socio-Umane Titu Maiorescu al Academiei Române, filiala Timișoara) történészének vállalkozása, aki németek részvételét próbálta meg kimutatni a bánságiak középkori peregrinációjában. Cikke 1982 nyarán két részben jelent meg a *Neuer Weg* című, Bukarestben kiadott napilapban, amely a kommunista időszak legfontosabb német nyelvű romániai sajtóorgánuma volt.⁴³ Az természetesen magától értetődik, hogy a Duna–Tisza–Maros közben tevékenykedő egyházi személyek, illetve királyi tisztségviselők között szép számmal akadtak idegen származásúak is. Tudnivaló azonban, hogy őket nem tarthatjuk számon a szóban forgó régió (mező) városainak polgárai között. Az sem elhanyagolható körülmény továbbá, hogy a diákokat pusztán a (kereszt)nevük és a származási helyük alapján roppant kockázatos lenne a németek közé sorolni. Haţegannal ellentétben magam nem tartom valószínűnek Temesvári Pelbárt esetleges német eredetét, s fenntartással kezelem azt az állítását is, hogy a bécsi egyetemen tanult Ladislaus Kuntesch de Themeswar, valamint Nicolaus Sass de Karan Schebesch német származású volt.

Két évvel később, 1984-ben Gernot Nussbächer, a Brassóban dolgozó szász történész-levéltáros írt német nyelvű cikket a temesváriak középkori egyetemjárásáról.⁴⁴ Ebben az esetben sem megfelelő apparátussal ellátott tudományos, hanem ismeretterjesztő munkáról van szó, de Nussbächer egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy cikke Tonk Sándor 1979-ben megjelent könyvén alapul. Nussbächer a Bánság (Banat) legjelentősebb

40 Costin Feneşan tudományos munkásságának ismertetésére és műveinek bibliográfiájára lásd ȚEICU–GRÄF 2011. 13–36.; BOLDEA 2011.

41 Costin Feneşannak a bécsi egyetemmel kapcsolatos alapvető kutatási eredményeit – elsősorban a diákok által megszerzett tudományos fokozatok vonatkozásában – Dragoş Lucian Țigău egészítette ki néhány újabban előkerült adattal 2010-ben megjelent tanulmányában. ȚIGĂU 2010.

42 PETROVICS 2009a.

43 HAŢEGAN 1982.

44 NUSSBÄCHER 1984.

városára, Temesvárra összpontosította mondandóját, de munkájában – az összehasonlítás kedvéért – a régió más városaival (például Csanád, Lippa, Karánsebes) kapcsolatos adatok (számok) is szerepelnek. A temesvári diákok esetében Nussbächer nem az etnikai eredetet firtatta, hanem azt vizsgálta, hogy közülük kik szereztek (például baccalaureusi, magisteri, doktori) fokozatot, s rámutatott arra is, hogy mind Bécs, mind pedig Krakkó esetében fellelhetők olyan időszakok, amikor Temesvárról egyetlen diák sem iratkozott be az ottani egyetemekre. Ezt alapvetően a török támadásokkal magyarázta, de nyilvánvaló, hogy az okok ennél összetettebbek.

Az egyetemjárással kapcsolatosan végezetül szót kell ejteni egy rendkívül sajtóságos munkáról. A magyar tudományosságban Kubinyi András hívta fel a figyelmet arra, hogy egy település városiasodottságának megállapítására – közvetlen mutatók hiányában – alkalmas lehet az adott településről egy meghatározott időszakban külföldi egyetemekre beiratkozott diákok száma. Kubinyi tehát összekapcsolta a várostörténetet a peregrináció vizsgálatával, s így próbálta meghatározni a késő középkori Magyarország városhálózatának térbeli hierarchikus rendjét. A külföldi egyetemjárás tekintetében az 1440–1514 közötti időszakot választotta ki. Kubinyi 1971-ben megjelent munkájához az addig közzétett peregrinációval kapcsolatos hazai és külföldi kiadványokat használta fel. Ezek segítségével 138 olyan magyarországi helységet talált, ahonnan az általa vizsgált periódusban legalább nyolcan iratkoztak be a bécsi és a krakkói egyetemre. Kubinyi tanulmánya az értekező részen, továbbá a térképeken és táblázatokon túlmenően egy jól használható adattárat is tartalmaz. Ez feltünteti az egyes hierarchikus szintek városait, s azt, hogy hány diák iratkozott be azokból a vizsgált időszakban külföldi egyetemre.⁴⁵ Az adatokból világosan kiderül az is, hogy a diákok közül mennyien tanultak Bécsben, illetve Krakkóban. Dacára annak, hogy időközben bebizonyosodott: egy település városiasodottságának megállapítására csakis olyan eljárás alkalmas, ami a fent említettnél jóval összetettebb, továbbá, hogy Kubinyi adatai a peregrinációval kapcsolatos újabb kiadványok révén tovább pontosíthatók, a neves várostörténész 1971-ben közzétett tanulmányának adattára továbbra is jól használható. Bizonyíték erre Kubinyi 2000-ben megjelent könyve, amiben szerző igen részletesen ismertette az ún. központi helyekkel kapcsolatos, általa kidolgozott új, komplex vizsgálati módszert, amihez felhasználta a diákokról készített korábbi adattárát. Az említett könyvben Kubinyi nemcsak bemutatta, hanem alkalmazta is az új módszert a történelmi Magyarország egy jelentős nagyságú területe, nevezetesen az Alföld és az Alföld széle vonatkozásában, amibe a Duna–Tisza–Maros köz is beleértendő.⁴⁶

Az egyetemek

Temesvárról, illetve a Duna–Tisza–Maros köz egyéb településeiről útra kelt diákokkal 1552 előtt a következő európai városok egyeteméin találkozunk: Bécs, Krakkó, Bologna, Wittenberg, Párizs, Prága és Padova. Costin Feneşan számításai szerint 173 személyről van szó – beleértve egy közelebről meg nem határozható itáliai egyetemen tanult diákot is –, akik közül az elsöprő többség, 162 fő (93,6%) a bécsi és a krakkói *studium generale*-n folytatta a tanulmányait.⁴⁷ Csupán egyetlen város, a püspöki székhely Csanád esetében

⁴⁵ KUBINYI 1971.

⁴⁶ KUBINYI 2000. 5–101.

⁴⁷ FENEŞAN 1976. 1948–1949.

mutatható ki, hogy innen származó diákok a 16. század közepe előtt a fent felsorolt valamennyi egyetemen megfordultak: Bécsben 32, Krakóban 8, Bolognában, Wittenbergben és Párizsban 2–2, Prágában és Padovában pedig 1–1 csanádi diákkal találkozunk. Ugyancsak Csanádra való az a személy, akiről nem lehet megállapítani, hogy melyik itáliai egyetemet látogatta. Mivel fontos egyházi székhelyről van szó, teljes mértékig érthető, hogy Bolognában, Padovában, Párizsban és Prágában is tanultak Csanádról való személyek. Szintén innen származott Csanádi Imre és Péter, akik a 16. század második harmadában diákoskodtak Wittenbergben,⁴⁸ bizonyítván, hogy a Maros-parti várost viszonylag gyorsan elérte a reformáció hatása.

Mivel a temesváriak és a „bánságiak” által leginkább látogatott egyetem a középkorban a bécsi és a krakkói volt, ezért érdemes az alábbiakban felidézni néhány fontos tényt ezekkel kapcsolatosan. A közép-európai régióban a 14. század derekára értek meg a feltételek egyetemek létrehozására. A legelső Prágában kezdte meg a működését, amely ekkor a Német-római Birodalom székhelye volt. Ezt IV. Károly alapította 1348-ban, mégpedig úgy, hogy a császár ehhez a lépéséhez már egy évvel korábban elnyerte VI. Kelemen pápa hozzájárulását. A 14. század 60-as éveiben további három egyetem jött létre: 1364-ben a krakkói, 1365-ben a bécsi, majd 1367-ben a pécsi. Ez utóbbi hármat nemcsak a későbbi alapítás különböztette meg a prágaitól, hanem az is, hogy csupán a prágai volt teljes, azaz négy karral – szabad művészetek, jogi, orvosi és teológiai – működő egyetem, a többiek esetében a pápa nem járult hozzá az akkor legfontosabbnak számító fakultás, a teológiai felállításához. Mindhárom egyetem V. Orbán pápasága alatt keletkezett, s mindhárom esetben az oktatási intézmény alapítólevelének kiállítása megelőzte a megerősítő pápai bulla kibocsátását. Igaz, a pécsi *studium generale* esetében erre csak következtetni tudunk, ugyanis I. (Nagy) Lajos király alapító okirata az idők során megsemmisült. Az 1367 szeptemberének elején kelt pápai oklevelek vizsgálata arra vet fényt, hogy III. (Nagy) Kázmér lengyel királyhoz és IV. Rudolf osztrák herceghez hasonlóan a magyar uralkodó is a megerősítő pápai bulla elnyerése előtt állította ki a maga alapítólevelét. Roppant szembetűnő azonban, hogy a prágai, a krakkói, valamint a bécsi egyetemmel ellentétben a pécsi nem uralkodói központban, hanem püspöki székhelyen jött létre. Az is sokatmondó, hogy a pécsi városi hatóság – legalábbis jelenlegi ismereteink szerint – nem adott ki olyan oklevelet, amelyben megígérte: tiszteletben tartja az egyetem szabályzatát és immunitását.⁴⁹ Egy ilyen okmány hiánya, illetve az a tény, hogy az egyetem fenntartása – V. Orbán minden igyekezete ellenére – a gyakorlatban Vilmos püspökre és utódjára hárult, azt bizonyítja, hogy az egyetem létrehozásában és működtetésében alapvetően nem az uralkodó és a város, hanem kimondottan Koppenbachi Vilmos, majd Alsáni Bálint játszottak szerepet.⁵⁰ Hogy I. Lajos magyar király mennyire nem viselte szíven az egyetemek sorsát, azt – Pécs mellett – Krakó esete is bizonyítja.⁵¹ Magyarország vonatkozásában a pécsi és az óbudai egyetem története figyelmeztet nyomatékosan arra, hogy a felsőfokú oktatást végző intézmények a fennállásuk során nem nélkülözheték az uralkodók jelentős anyagi támogatását. Ugyancsak erre utal a bécsi és a krakkói egyetem példája, amely intézmények,

⁴⁸ FENEŞAN 1976. 1956–1958.

⁴⁹ SZÉKELY 1967. 159. Vö. PETROVICS 2010. 87. A középkori pécsi egyetemre lásd még FEDELES 2009. 557–572.; PETROVICS 2005b; PETROVICS 2015. 253–267.

⁵⁰ PETROVICS 2009c.

⁵¹ HKSZ I. 48.

a pécsi *studium generale*-hoz hasonlóan, röviddel az alapításukat követően megszűntek létezni. III. Albert osztrák herceg, illetve Hedvig lengyel királynő – I. Lajos fiatalabb lánya! – azonban teológiai karral kibővítve újjá tudta alapítani a fenti egyetemet, amelyek működéséhez jelentős anyagi forrásokat is rendelkezésre bocsátottak. A teológiai kar létrehozása, valamint a megfelelő anyagi háttér megteremtése aztán hosszú távon biztosítani tudta a bécsi és a krakkói egyetem fennállását, amelyek folyamatos működéséhez legalább ilyen fontosnak bizonyult az uralkodó, a klérus és a városi polgárság összefogása.⁵²

A bécsi egyetemen ugyan már 1368-ban feltűnt az első magyarországi diák (Johannes Tarlach de Septemcastris), de folyamatosan csak 1377-től látogatták az itteni *studium generale*-t a magyarok.⁵³ Az 1526-ig terjedő időszakban Tüskés Anna kimutatása szerint összesen 7213 magyarországi születésű hallgató tanult Bécsben. Közülük különböző – részben a fentiekben már említett – okok miatt közel kétezernek nem lehet megadni a pontos származási helyét.⁵⁴ Ez pedig a statisztikai adatok összeállítása szempontjából nem lebecsülendő problémát jelent.

A krakkói egyetemen a bécsinél néhány évvel később jelentek meg a magyar diákok.⁵⁵ Krzysztof Boroda legutóbbi számításai szerint 1400 és 1509 között az egyetem „Artes Liberales” fakultására a Magyar Királyságból 3364 hallgató iratkozott be. Mivel ezen a karon a fenti időszakban összesen 21 204 diák tanult, a magyarok a hallgatószám 15,86%-át tették ki.⁵⁶ Ez azt jelenti, hogy a 15. században a magyarok alkották a Krakkóban tanuló külföldiek legnépesebb csoportját. Ezt a legfrissebb magyar kutatások is megerősítik. Kelényi Borbála szerint 1400 és 1525 között átlagosan 17,4% volt a magyarországi diákok aránya a Visztula-parti város egyetemén. Kelényi, aki egyébként az 1400 és 1525 közötti periódusban összesen 4475 magyarországi diákot említ, azt is kimutatta, hogy a 15. század második felében a magyar egyetemisták aránya a 20%-ot is meghaladta.⁵⁷ A Krakkóban tanulókkal kapcsolatosan is komoly problémát vet fel a hallgatók származási helyének azonosítása. Az azonban vitathatatlan, hogy a legtöbb diák Észak-Magyarországról kelt útra, ami Krakkó közelségével és az itteni szász, illetve német lakosságú (bánya)városok jelenlétével magyarázható. Népszerű volt a krakkói egyetem Erdélyben is, beleértve a szászok lakta vidékeket is. Vitathatatlan azonban, hogy az erdélyi szászok közül a legtöbben Bécsben tanultak. Kelényi Borbála számításai szerint a Felvidék, azaz a mai Szlovákia területéről származó hallgatók létszáma 1558 (34,82%) volt, míg a mai Románia határain belülről 1000 diák (22,35%) ment tanulni Krakkóba. A mai Magyarország területéről származó, Krakkóban diákoskodók száma 957 (21,38%) volt. Kelényi a mai Horvátország, Szerbia és Szlovénia területéről összesen 263 (5,88%) diákot tudott kimutatni.⁵⁸

---

⁵² PETROVICS 2015. 267.

⁵³ TÜSKÉS 45.

⁵⁴ TÜSKÉS 8., 45.

⁵⁵ Az 1400-ban újrainduló krakkói egyetem első magyarországi hallgatóit 1401-ben említik először, akik Késmárkról, illetve Pecsényédről származtak: Nicolaus Johannis de Kesmarg, Nicolaus Pyczczen Laurencii institoris de Peczczen. METRYKA I. 47.

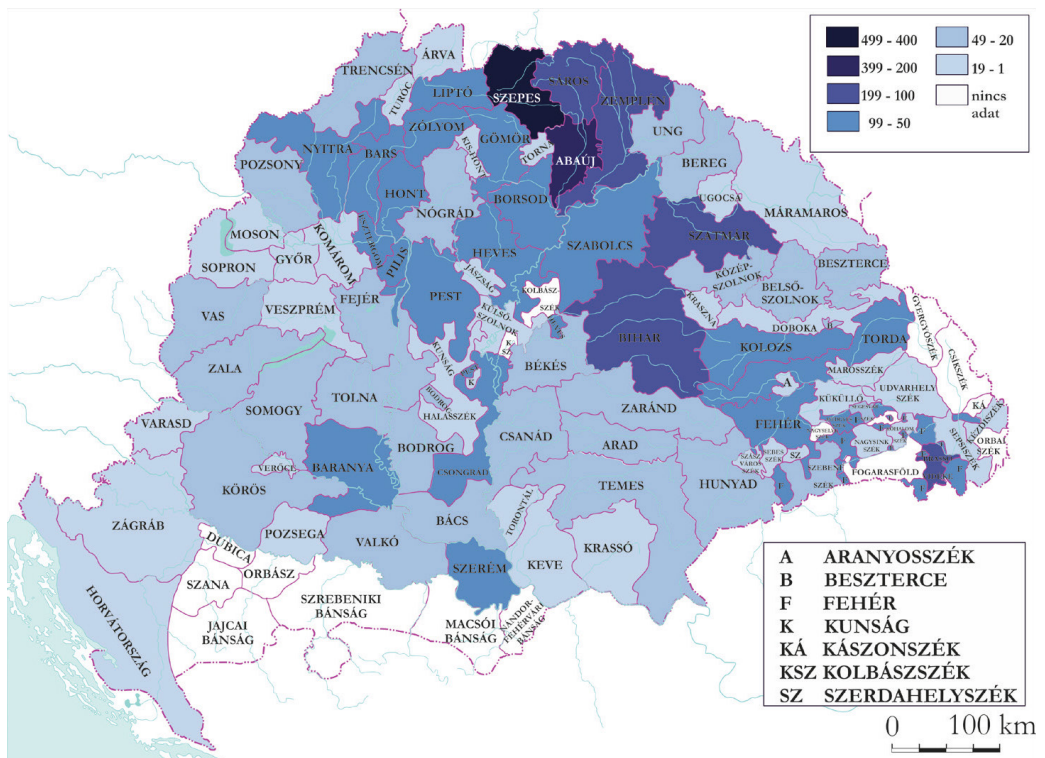
⁵⁶ BORODA 2010. 66. Idézi: SROKA 2017.

⁵⁷ HKSZ I. 52., 61–62.

⁵⁸ HKSZ I. 66–69. Kelényi rámutatott arra is, hogy a szlovák, illetve német kutatás némi elfogultsággal közelít a témához, s a diákok származási helyének kérdésében eltérő adatok találhatóak a szakirodalomban. Vö. HKSZ 66. 182. sz. jegyzet.

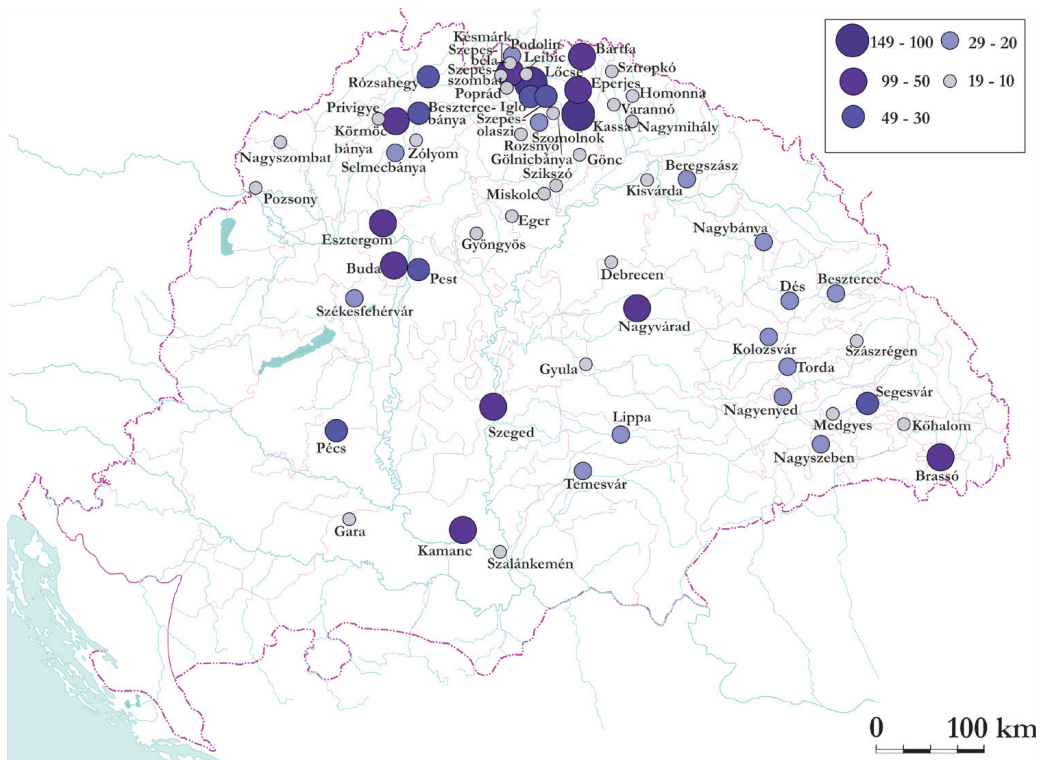
A Krakóban tanult magyarországi hallgatók származási helyét illetően Kelényi Borbála két térképet közöl: az egyik megyék, a másik városok szerint tünteti fel a diákok származási helyét.⁵⁹ Az előbbi térképen jól látszik: a Duna–Tisza–Maros közben elhelyezkedő Keve, Krassó és Torontál megyékből nagyon kevesen tanultak a Visztula-parti városban. Kelényi kategorizálásában ez azt jelenti, hogy 1 és 19 fő között mozgott az innen beiratkoztak száma. A régió legnagyobb kiterjedésű megyéje, Temes viszont más képet mutat. Ez tudniillik már a következő kategóriába esik, amelyben 20 és 49 közé tehető a Krakóban tanultak száma. Csanád és Arad megye, amelyeknek egy része szintén a Duna–Tisza–Maros közben helyezkedett el, ugyanehhez a kategóriához tartozik. A városokat ábrázoló térképen az általam vizsgált régióból Kelényi csupán Temesvárt és Lippát tüntette fel, mivelhogy öt csak a 10, illetve annál több diákot küldő települések érdekelték. A térképek és a számok egyértelműen jelzik: a Duna–Tisza–Maros köz nem tartozott a krakkói egyetem fő vonzókörzetéhez.

1. térkép – A Krakkói Egyetem magyarországi hallgatói származási helyének megyénkénti eloszlása (fő)⁶⁰

59 HKSZ I. 150–151.

60 HKSZ I. 150. 14. sz. térkép.

2. térkép – A Krakkói Egyetem magyarországi hallgatói származási helyének városenkénti eloszlása (fő)⁶¹

Következtetések

Bármilyen problémás is gyakran a diákok származási helyének megállapítása, s bármely időmetszetet is vizsgáljuk a késő középkori peregrinációnak, két dolog vitathatatlan. Az egyik: a legtöbb egyetemista a legfejlettebb magyarországi város csoportot alkotó királyi szabad városok, azokon belül is a szabad királyi – más kifejezéssel élve: tárnoki – városok polgárai közül került ki.⁶² A másik: a német (szász) polgárság által lakott városokból különösen sokan keresték fel a külföldi egyetemeket. A két eltérő jellegű kategória egybeesősödik, jóllehet az előbbi a jogi helyzetre, az utóbbi pedig a lakosság etnikumára utal. Másként fogalmazva arról van szó, hogy a legtöbb királyi szabad város egyben németek (szászok) által lakott település volt. A németek (szászok) körében a bécsi egyetem volt a legnépszerűbb, de a szepesi és az erdélyi szászok közül a krakkói egyetemre is sokan iratkoztak be.

A királyi szabad városok mellett különös figyelmet érdemelnek az egyházi központok, elsősorban az érseki és püspöki városok, ahonnan szintén sokan folytattak egyetemi ta-

⁶¹ HKSZ I. 151. 15. sz. térkép.

⁶² A szabad királyi vagy más néven tárnoki városok közé az alábbi települések tartoztak: Buda, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Bártfa, Eperjes és – 1481 után – Pest. A diákok számára lásd KUBINYI 1971. 74–76.; TS 68–71.; Tüskés 12–13.

nulmányokat. Közöttük klerikusok és laikusok egyaránt akadtak.⁶³ Az egyházi személyek inkább az itáliai egyetemeket preferálták, de gyakran előfordult, hogy korábban Bécsben vagy Krakkóban tanultak.⁶⁴ Az általam vizsgált régió vonatkozásában különösen érdekes a csanádi Szent György oltalma alatt álló székeskáptalan története. A 14. század dereka és a 16. század közepe közötti időszakból 243 kanonok neve ismert, akik közül 35 folytatott egyetemi tanulmányokat. Ez 14%-os egyetemjárást mutat. Az egyetemjártak 34%-a ért el valamilyen fokozatot. Az egyetemet végzetek között nemcsak prépostokat, hanem főespereseket is szép számmal találunk.⁶⁵

Az egyetem kiválasztását számos tényező befolyásolta: például a földrajzi közelség, a megélhetési költség, a nyelv (magától értetődik, hogy a magyarországi németek (szászok) körében Bécs különösen népszerű volt), de rendkívül nagy szerepet játszottak a gazdasági, elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok is. Nem véletlen, hogy a többek között a szerémi bor exportjával foglalkozó szegediek körében igen kedvelt volt a krakkói egyetem, hisz a Visztula-parti város a szerémi bor értékesítésében igen fontos célpontnak számított.⁶⁶ Ami pedig magát a bortermelő vidéket illeti, elsősorban Szerém megyéből, azon belül pedig Kamanc és Szalánkemén városokból tanultak nagyobb számban Krakkóban.

Temesvárral és a tágabb értelemben vett vidékkel, vagyis a Duna–Tisza–Maros közzel kapcsolatosan a peregrináció vonatkozásában szintén több tényezőt érdemes kiemelni. Mivel ebben a régióban a Mohács előtti időszakban nem létezett királyi szabad, valamint németek (szászok) által jelentős számban lakott város, s a területet meglehetősen korán, már a 14. század végén elérte a török hadak pusztítása, a külföldön tanuló magyarországi diákok zöme nem ebből a régióból származott. Azt is látnunk kell azonban, hogy a Duna–Tisza–Maros közben elhelyezkedő megyék között is vannak különbségek: a viszonylag nagy népsűrűségű Temes és a Maros két partján elterülő Csanád szerencsésebb helyzetben volt, mint a délebbi fekvésű Torontál, illetve az Al-Dunával érintkező Krassó és Keve megye, ahol előbb jelentkezett az oszmán betörések hatása. Az sem elhanyagolható szempont, hogy az utóbbi két megyében, illetve a Temes megyei „oláh kerületekben” eleve nagyobb volt az eltérő életmód és vallás szerint élő szerbek és románok száma, ami nem mozdította elő az itteniek egyetemjárását.⁶⁷

63 TS 68–71.; TÜSKÉS 12–13. Tüskés Anna táblázatából, érthetetlen módon, kimaradt Csanád említése, ahonnan 28 diák iratkozott be e bécsi egyetemre. HKSZ I. 150–151.; KUBINYI 1971. 74–76.

64 Csak két püspöki székhelyet hozok fel példaként: Pécsét és Csanádot. Pécsre lásd FEDELES 2005; PET 57–154.; PETROVICS 2015. 194–195. Csanádra lásd JUHÁSZ 1930–1947; TÓTH 2007.

65 A csanádi székeskáptalanra lásd JUHÁSZ 1941. A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárására lásd TÓTH 2007. 47–57.

66 PETROVICS 2005a. 144–145.

67 Természetesen van példa arra is, hogy az ortodoxok közül valaki áttért a katolikus hitre, majd egyetemi tanulmányok folytatása után egyházi pályára lépett. Ilyennek tekinthető a (Karán)Sebesről származó Puklizár Mátyás, aki – testvérével, Miklóssal – a krakkói egyetemen tanult a 15. század végén, majd azt követően az aradi társaskáptalan olvasó kanonokja lett. BOLDEA 2016. 271–272. Boldea megjegyzi, hogy különösen a Duna–Tisza–Maros közben, illetve a Hunyad megyei Hátszeg (ma: Hațeg, Románia) környékén élő román elit tagjai vették fel előszeretettel a katolikus hitet. BOLDEA 2016. 273. (Ezen a ponton érdemes utalni arra, hogy Csulai Mór Fülöp pécsi püspök családja is a hátszegi román kerületből származott. Vö. PET I. 140.) Lásd még DRĂGAN 2000. 360–362. A Puklizár család vagyonosabb família lehetett. Erre utal, hogy Puklizár Mátyás (karán)sebesi háztelkét 1493-ban – helyi viszonylatban – hallatlan magas áron, 200 arany forintért adta el Fiáth Lászlónak és feleségének. PESTY 1877/78. II. 236.

Tény továbbá, hogy – az országos fejleményekkel összhangban – a Duna–Tisza–Maros közben lakók körében is a 14. század második felétől figyelhető meg a peregrináció. Ez összefügg azzal, hogy az említett időszakban alakult egyetemek székhelyein, Prágában, Bécsben és Krakkóban – az itáliai és párizsi utakhoz képest – annyira olcsó lett az ismeretszerzés, hogy szinte tömegesen keresték fel az említett városokat a magyarországi diákok, akik az ottani egyetemeken leginkább saját költségükön tanultak. Ez egyben arra is figyelmeztet, hogy ezeknek a diákoknak a zöme nem kívánta a papi pályát élethivatásul választani.⁶⁸

Bár a középkori peregrinációról szóló, a közelmúltban megjelent magyar és lengyel munkák számos új információval egészítik ki, illetve helyesbítik a korábbi ismereteket, teljesen pontos adatokkal még ma sem rendelkezünk. Annak ellenére, hogy a Temesvárral és a Duna–Tisza–Maros közzel kapcsolatos, Costin Feneşan, illetve általam közölt számok inkább csak tájékoztató jellegűek, a főbb tendenciák egyértelműen megragadhatók. Világosan kirajzolódik, hogy a Duna–Tisza–Maros köz teljes területén mindössze 4 olyan város található, ahonnan tíznél többen tanultak egyetemen a középkorban. A többi, hozzávetőleg 15 helyről elmondható, hogy csupán egyedül Berekszó (Beregsăul Mare, Románia) tud „felmutatni” 5 diákot; Becskerekéről (Zrenjanin, Szerbia) négyen, Buziásról (Buziaş, Románia) és Fehértemplomról (Bela Crkva, Szerbia) ketten-ketten tanultak külföldön. A fennmaradó 10 helyről pedig településenként csupán 1 személy fordult meg idegen ország egyetemén.⁶⁹

A Duna–Tisza–Maros köz városai közül a királyi földesúri városnak számító Temesvárról keresték fel a legtöbben a külföldi egyetemet. Costin Feneşan összesen 52 diákkal számolt, akik közül 31 Bécsben, 20 Krakkóban, 1 pedig Bolognában tanult.⁷⁰ Az újonnan megjelent munkák segítségével magam összesen 61 temesvári diákot azonosítottam az 1552 előtti időszakból. Közülük 35 Bécsben, 25 Krakkóban, 1 pedig Bolognában iratkozott be egyetemre. Mivel a középkori Temesvárnak nem volt jelentős német népessége, s arra vonatkozó adat sem maradt fenn, hogy a város kereskedelmi kapcsolatban állt volna Béccsel,⁷¹ ezért némileg meglepő, hogy ilyen sokan látogatták a Bega-parti város polgárai és lakói közül a bécsi *studium generale*-t.

Bécsben igen korán (1397), Krakkóban azonban viszonylag későn (1437) jelent meg az első temesvári diák. A 25 Krakkóban tanult egyetemista közül 9 a *Bursa Hungarorum*-ban lakott. Sajnos a krakkói egyetem anyakönyve – a bécsiével ellentétében – nem adja meg a hallgató apjának foglalkozását, igaz, az utóbbi sem következetes ebben a vonatko-

⁶⁸ MÁLYUSZ 1971. 371–372.

⁶⁹ Costin Feneşan a következő településekkel számol: Papd (Bobda), Csák (Ciacova), Egres (Igriş), Lugos (Lugoj), Marzsina (Margina), Murony/Temesmurány (Murani), Kutas/Niczkyfalva (Niţchidorf), (Török)Beccse (Novi Becej), (Temes)Remete (Remetea Mare), Magyarszákos (Sacoşul Mare). Közülük többnek az azonosítása problémás. Különösen nehéz Boldogasszonyfalva lokalizálása. Feneşan ezt azonosnak tartja a későbbi Gospodincivel. Véleményem szerint ez elfogadhatatlan, mivel Gospodinci a Tisza jobb partján, a dél-bácskai körzetben található. Ennél helyesebbnek tűnik a Berzava partján fekvő, Krassó megyei Boldogasszonyfalvára (ma Bersovia, Románia) gondolni. (Vö. ÁMTF III. 479.; ȚEICU 1998. 303–304.) Mivel a fenti településekről csupán 1 személy tanult egyetemen, a jelen munkában nem kívánok kitérni az azonosítás során felmerülő további kérdésekre. Megjegyzem még, hogy Feneşan 4 további, Temesközi nevű személlyel számol. Ők biztosan a Duna–Tisza–Maros közből származtak, de hogy pontosan melyik településről, az kideríthetetlen.

⁷⁰ FENEŞAN 1976. 1948., 1961–1964.

⁷¹ A temesvári polgárok kereskedelmi kapcsolataira lásd PETROVIC 2008. 65–68.

zásban. Ez a magyarázata annak, hogy a temesvári diákok között csupán egyetlen esetben állapítható meg az iparos apa foglalkozása (szabó).

Temesvár mellett Csanád és Lippa példája is bizonyítja, hogy a Duna–Tisza–Maros közben élők számára igen kedvelt volt a bécsi egyetem. Csanád esetében roppant nagy az eltérés Bécs javára (Feneşan számítása szerint Bécsben 32, Krakkóban 8 fő tanult), Lippa esetében viszont igen kiegyensúlyozott a helyzet (Bécs: 15, Krakkó: 16 fő). A régió negyedik fontos városa, Karánsebes esetében fordul meg a helyzet, ahonnan nyolcan a krakkói, öten pedig a bécsi egyetemre iratkoztak be.⁷²

A temesvári diákok közül a legnagyobb hírnévre a minden bizonnyal a Bega-parti városban született Temesvári Pelbárt tett szert. A Krakkóban 1458-ban felbukkant, 1463-ban baccalaureusi fokozatot szerzett Pelbárt egyike volt annak a 6 magyar ferences szerzetesnek, akik a Visztula-parti város egyetemén tanultak a középkorban. Bár vitatott Pelbárt ferences rendbe lépésének időpontja, roppant valószínű, hogy erre még 1458 előtt került sor, vagyis Krakkóba már ferences barátként érkezett.⁷³ Pelbárt kiváló hitszónok volt, aki – hazatértét követően – a budai Szent János-kolostorban, illetve az esztergomi rendházban élt és tanított. Az utóbbi helyen házfőnökként is tevékenykedett. Temesvári Pelbárt a középkori magyar irodalom egyetlen olyan alakjának tekinthető, akinek műveit külföldön is ismerték.

A diákok mindennapi életéről viszonylag kevés információ őrződött meg. Ebben a tekintetben talán a krakkói egyetem *Acta rectoralia* elnevezést viselő iratanyaga a legbecsebb forrás, amely a diákok kihágásaival kapcsolatos rektori vizsgálati anyagokat és a meghozott rendelkezéseket tartalmazza. Ezekből kiderül, hogy a magyar diákok igen harciasan viselkedtek a Visztula-parti városban: gyakran verekedtek a németekkel, de a lengyelekkel is. Aprószentek napján pedig – arra hivatkozva, hogy ez Magyarországon szokás – jól elpáholták társaikat. Az is előfordult, hogy a magyar diákok az előadásra világi ruhában mentek, holott ezt az egyetemi szabályok tiltották. A legtöbb probléma bizonyára a borozásból származott. A magyar diákok leginkább a Wiślna utcában található Jan Medyk-féle borozót kedvelték. Gyakran halmoztak fel adósságokat, amiket aztán nem nagyon igyekeztek rendezni. Egy alkalommal a tulajdonos, Jan Medyk megelégedte a magyar diákok tartozását, s adósainak jegyzékét kiszegelte a magyar kápolna falára. Ezt viszont a diákok letépték, és éles összeütközésbe keveredtek Medykkal, akit tettelegesen is bántalmaztak. Két magyar verekedőt név szerint is megnevezett az *Acta rectoralia* 1534-ből származó bejegyzése. Apáti Andrásról és Temesvári Mihályról van szó, akiket a városháza pincéjébe zártak. Csak akkor engedték ki őket, amikor megígérték, hogy nyugodtan fognak viselkedni, és rendezik tartozásukat Medykkal.⁷⁴ Az említett Mihály az utolsó Temesvárról származó diák, aki Krakkóban tanult. Annyit tudni még róla, hogy a *Bursa Hungarorum*-ban lakott. A fenti eset alapján joggal merül fel annak a gyanúja, hogy Mihály nem a tudományok területén vitézkedett...

Összességében elmondható: a kedvező földrajzi fekvésű, a Balkán kapujának tekinthető királyi földesúri város, Temesvár ígéretes fejlődését az oszmánok előretörése akasz-

⁷² Feneşan táblázatában fordítva szerepelnek az adatok. Itt ugyanis 8 Bécsben, 3 Krakkóban tanuló diák van feltüntetve. FENEŞAN 1976. 1948. A tanulmány adattári része viszont helyesen tartalmazza az egyetemeket és a diákok számát.

⁷³ Temesvári Pelbárt életére és munkásságára lásd SZILÁDY 1880. Lásd még PÁTROVICS 2004. 17–18.

⁷⁴ AR 3233. és 3237. sz. bejegyzések. Lásd még KOVÁCS 1964. 184–185.

totta el a 14–15. század fordulóján. Ennek ellenére Temesvár a Duna–Tisza–Maros köz legjelentősebb települése maradt 1552-ig, amikor is a régió nagy része az oszmánok uralma alá került. Gazdasági hanyatlása nem egy csapásra, hanem egy hosszabb folyamat végkifejleteként következett be. Szemléletesen bizonyítja ezt a temesváriak egyetemjárása, ami lényegében a 14. század végén indult meg, s bizonyos törésekkel egészen a város török kézre kerüléséig tartott. A mintegy 4000 lakosú városból másfél évszázad alatt 61 személy kelt útra és tanult külföldi országok egyetemén, elsősorban a Bécsben és Krakkóban működő *studium generale*-n, amivel Temesvár előkelő helyet foglal el az országon belül is. Bár a temesvári diákok közül többen különböző tudományos fokozatot is szereztek (lásd az alábbi lista adatait), s akadt köztük olyan is, aki tanárként tevékenykedett (például Nicolaus de Themeschwar a 15. század elején Bécsben), közülük a legnagyobb hírnevet és tekintélyt Temesvári Pelbárt vívta ki.

*

Az alábbiakban közreadom a bécsi és a krakkói egyetemen 1552 előtt tanult temesvári diákok listáját. A két névsor a Szögi László által indított, fentebb ismertetett peregrinációkutatás eredményeként létrehozott egységes adatbázis részét képezi. Ennek megfelelően a projekt során kidolgozott szempontok szerint épül fel, s az abban használatos rövidítéseket használja. A névsorok megadják – egyebek között – a hallgatók származási helyét, társadalmi állását, a fakultás, illetve fakultások nevét, ahová beiratkoztak, feltűntetik tanulmányaik idejét, utalnak továbbá a korábban látogatott egyetem(ek)re, valamint a diákok által szerzett tudományos fokozatokra. Forrásmegjelölést is tartalmaznak, s ahol lehetséges, illetve indokolt, további életpályát is közölnek az egyes diákokról.

Bécsi egyetem

1397. # 548.: Stephanus de Thumeschbar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1397.4.14. forrás: SKB 19, MUW I 50; TS 329.

1405. # 746.: Johannes de Thomeschwar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1405.10.13. Ph, fok: Ph Bacc 1409, forrás: SKB 27, 239, MUW I 71; TS 251, AFA 317, 319–320 megj: 1409. június 30-án egy év haladékot kért az előírt öltözetre és egy hónapot a karnak járó összeg befizetésére. A haladékot zálog ellenében meg is kapta.

1411. # 894.: Nicolaus de Themeschwar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1411.10.13. Ph, 1418 J, fok: Ph Bacc 1415, Ph Lic 1418, Ph Mag 1422, J Bacc 1421, J Lic 1422, J Dr 1422, univ: Feltételezik, hogy korábban az óbudai egyetemen tanult, forrás: AFA 455; BGyM 118; FV 15, 24, 30, 33, 41; KF 90; MUW I 88; SKB 32, 121, 122–124, 167, 239; TS 302–303, megj: 1425–1457 között esztergomi éneklőkánonok érseki helynök. Meghalt 1457. július 1-én.

1415. # 1220.: Sigismundus de Thamaswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1415.4.14. forrás: SKB 41, MUW I 107; TS 326.

1428. # 2088.: Stephanus de Tumeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1428.4.14. forrás: SKB 67, MUW I 161; TS 329.

1429. # 2142.: Lucas de Themesvar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1429, forrás: FV 44; TS 281.
1436. # 2501.: Antonius Michaelis de Temseswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1436.4.14. forrás: SKB 81, MUW I 194, TS 207.
1437. # 2574.: Johannes de Themewar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1437.4.14. forrás: SKB 83, MUW I 200, TS 254.
1438. # 2677.: Michael de Themesswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1438.4.14. forrás: FV 47; MUW I 205; SKB 85; TS 295.
1442. # 2881.: Matheus de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1442.10.13. Ph, 1451 J, fok: Ph Lic 1447, Ph Mag 1451, forrás: FV 26, 30, 48; MUW I 230; SKB 93, 144; TS 288, megj: 1450-ben az Obligatoria előadója az artium facultason.
1449. # 3335.: Georgius de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1449.10.13. forrás: SKB 109, MUW I 273; TS 235.
1449. # 3404.: Stephanus de Chomaswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1449.4.14. forrás: SKB 106, MUW I 269; TS 330.
1450. # 3420.: Ambrosius Thome de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1450.4.14. forrás: SKB 110, MUW I 278, TS 200.
1450. # 3466.: Johannes Gregorii de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1450.4.14. forrás: SKB 111, MUW I 278, TS 257.
1451. # 3550.: Johanness Zegen de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1451.4.14. Ph, fok: Ph Bacc 1454, Ph Mag 1455, forrás: MUW II 6, TS 257; SKN 39, 68, FV 26 megj: 1457-ben a Tertia Alexandri előadója.
1451. # 3554.: Laurentius Wodo de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1451.4.14. Ph, fok: Ph Bacc 1455, forrás: FV 57; KJ 321–322; MUW II 6; SKN 69, 215; TS 277 megj: 1465-től 1480-ig budai mesterkanonok.
1451. # 3557.: Lucas Michaelis de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1451.4.14. forrás: MUW II 6, TS 281.
1451. # 3568.: Michael de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1451.4.14. forrás: MUW II 6, TS 296.
1452. # 3620.: Johanness Jacobi de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1452 Ph, fok: Ph Bacc 1454, Ph Mag 1455, forrás: FV 52; SKN 39, 68.
1456. # 3890.: Dionisius de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1456.4.14. forrás: FV 59; MUW II 44; SKN 97; TS 224.
1460. # 4078.: Nicolaus Somlyai de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1460.4.14. forrás: FV 61; MUW II 69; SKN 101; TS 305.
1466. # 4306.: Ladislaus Zacalus de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1466.4.14. Ph, fok: Ph Bacc 1468, forrás: KB 23, MUW II 94, TS 274,

SKN 74, 108, VE 373, PK 370, FV 65 megj: 1475. március 6-án Ferrarában artium doctor lett, majd kánonjogi tanulmányokat folytatott 1475. október 21-ig. 1509-ben egri kanonok.

1469. # 4459.: Stephanus de Temetswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1469.4.14. forrás: FV 67; MUW II 110; SKN 111; TS 331.

1471. # 4549.: Dominicus Bodo de Temeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1471.10.13. forrás: MUW II 130, TS 225.

1472. # 4659.: Michael Bedo de Themeschwar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1472.10.13. forrás: MUW II 136, TS 297, KAP 266, KAF 201, HO I 393, 401–403 megj: Hazatérte után Zápolya Imre nádor szolgálatába állt. 1490-ben Zápolya János budai provizora, 1496-ban Pest és Külső-Szolnok vármegyében szerzett birtokot. 1497-ben nemesi címe volt és pesti polgár, 1503-ban pesti házat és mézárszéket vásárolt, 1510-ben kelt saját kezével írott végrendelete szerint bornagykereskedő.

1473. # 4732.: Michael Torsa de Temswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1473.10.13. forrás: MUW II 141, TS 298, SKN 122.

1474. # 4785.: Ladislaus Kuntesch de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1474.4.14. forrás: MUW II 144, TS 275.

1495. # 5649.: Michael Toregk de Tumbsbar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1495.4.14. forrás: FV 87, MUW II 242, TS 299, SKN 144.

1499. # 5852.: Cristophorus Pannonius de Themeswer sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1499.10.13. Ph, fok: Ph Bacc 1505, forrás: FV 91, MUW II 276, TS 222, SKN 82, 151.

1500. # 5912.: Franciscus de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1500.4.14. forrás: MUW II 281, TS 229, LPC 135 megj: Lehet, hogy azonos személy a hasonló nevű krakkói diákkal, aki 1502-ben lett baccalaureus artium.

1507. # 6286.: Laurentius de Themeswer sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1507.10.13. forrás: MUW II 348, TS 279.

1511. # 6460.: Nicolaus Sartoris de Themesbar sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1511.10.13. forrás: MUW II 383, TS 308, SKN 167 megj: Nicolaus Deneschiensis de Themesbar.

1514. # 6603.: Caspar ex Demeschber sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1514.10.13. forrás: MUW II 414, TS 232.

1524. # 7123.: Demetrius Theniesinus, sz: Temesvár (44 Timișoara Temeschwar R), tan: 1524.10.13. forrás: MUW III 39, SKN 187.⁷⁵

1534. # 52.: Demetrius Thomeswari sz: (Temesvár? 96, Timișoara R) tan. 1534.4.14. forrás: MUW 1534 S 8, Schrauf 190., megj. MNH: 1535 I.⁷⁶

---

⁷⁵ Tüskés.

⁷⁶ KBG 55.

Krakkói egyetem

1437. #619. Antonius Michaelis de Tymusvar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1437. (1436.h) univ: Bécs 1436?, megjegyz.: Anthonius Michaelis de Perdervacher (ASUC). [ASUC I 89, MUKr I 175, TA 146, KB 14]

1437. #645. Valentinus Adalberti de Perdervacher sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1437. (1436.h) megjegyz.: Valentinus Adalberti de Tymusvar (ASUC). [ASUC I 89, MUKr I 175, TS 342]

1449. #836. Mathias de Themeswar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1449. fok: 1449 PhBacc, 1456 PhMag, megjegyz.: Matheus. Tonk szerint esetleg azonos Mathias Laurencii Hungarus-szal, aki 1447-ben iratkozott be (lásd 781. szám alatt). [LPC 41, 46-47, KP 39-40, 44, NKP 217, 220, TS 289]

1451. #881. Briccius Simonis de Themeschwar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1451.h [ASUC I 131, MUKr I 239, TS 217]

1453. #940. Blasius Michaelis de Themesvar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1453.e megjegyz.: Blasius Michaelis de Themesvard (ASUC). [ASUC I 135, MUKr I 244, TS 216]

1458. #1114. Laurentius Nicolai de Thymeschwar (Wodo, Temesvári Bodó) sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1458.e univ: Bécs 1451, tov. pálya: Temesvári Bodó Lőrinc budai mesterkanonok (1465–1480), dékán (1469)., megjegyz.: Laurencius. [ASUC I 154, MUKr I 274, TA 187, KJ 321-322, TS 277, KA BK 682, KA BPP 550]

1458. #1124. Pelbardus Ladislai de Themeschwar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), egyhtiszt: frater Ordinis Minorum, be: 1458.e fok: 1463 PhBacc, egyet.pálya: scriptor ecclesiasticus celebris (1463), tov. pálya: Temesvári Pelbárt obszerváns ferences hitszónok. 1435/1440 körül született. Az 1479–1481-es pestisjárványban ő is megbetegedett, csodálatos gyógyulásáért 1483-ban Stellarium coronae Beatae Mariae Virginis (Hagenau, 1498) címmel Máriát dicsőítő prédikációciklust állított össze. Felváltva élt és tanított a budai Szent János-kolostorban és az esztergomi rendházban, ahol házfőnök is volt. Az egész egyházi évet átfogó prédikációit Pomerium (Hagenau, 1498–1508) gyűjtőcímen három kötetbe foglalta össze, az utolsót halála után Laskai Osvát fejezte be. 1504. január 22-én hunyt el Budán. A középkori magyar irodalom egyetlen olyan alakja, akinek műveit külföldön is ismerték., megjegyz.: Gewardus (G(i)ewart) Ladislai de Themeschwar (ASUC), Palbertus (1463). [ASUC I 153, MUKr I 272, LPC 59, KP 52–53, NKP 227, AR Nr3215, 3224, MMCS 63, TS 241, 309, MIT I 139-141, MaMüL XI 431, KB HFM 62–66]

1459. #1168. Thomas Egidii (de) Themeswersz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1459.h [ASUC I 159, MUKr I 281, TS 336]

1469. #1627. Dominicus Gerardi de Themesvar (Bodo, Temesvári Bodó) sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1469.e univ: Bécs 1471, tov. pálya: Valószínűleg Temesvári Bodó Mihály budai udvarbíró és borkereskedő nagybátyja., megjegyz.: NKP és MUKr szerint Demetrius de Temeschwar-ral azonos, aki 1471-ben szerzett fokozatot

(lásd 1720. szám alatt). [ASUC I 194, MUKr I 334, II 507, NKP 384, TA 230, TS 78, 225, KA BPP 550]

1471. #1720. Demetrius de Temeschwar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1471. fok: 1471 PhBacc, tov. pálya: Vö. Demeter salánki (Salanchk) plébános, aki 1479-ben tűnik fel, mint artium facultatis baccalarius (vö. még az adattárban 1265., 1266. és 1573. szám alatt)., megjegyz.: NKP szerint az 1469-ben beiratkozott Dominicus Gerardi de Themesvar-ral azonos (ld. 1627. szám alatt). [LPC 71, KP 61, NKP 234, 384, TS 224, DL 38°412]

1474. #1801. Lucas Pauli de Themaschphar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1474.e fok: 1477 PhBacc, megjegyz.: Lucas de Themeswar (1477). [ASUC I 216, MUKr I 370, LPC 81, KP 68, NKP 239, TS 281]

1479. #2017. Gregorius Johannis de Thumofac sz: Temesvár? (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1479. (1478.h) [ASUC I 236, MUKr I 401]

1483. #2263. Paulus Anthonii de Themesvar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1483.h [ASUC I 258, MUKr I 432, TS 311]

1494. #3018. Thomas Nicolai de Themeszfaz sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), egyhm: Csanád, be: 1494.e egyet.pálya: Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Bursában az évszám nem pontosan meghatározott. Thomas de Themesuar (RBHC). [ASUC II 30, MUKr I 520, RBHC 5, TS 338]

1495. # 3050. Michael Helye de Temeszwar (Teherekh) sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1495.e egyet.pálya: Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Bursában az évszám nem pontosan meghatározott. Michael de Themesuar (RBHC), Michael Teherekh de Temeswar (1495). [ASUC II 36, MUKr I 529, RBHC 6, 59, TS 299]

1499. #3188. Georgius Martini de Themesvar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), egyhm: Csanád, be: 1499.e fok: 1500 PhBacc, egyet.pálya: Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Bursában az évszám nem pontosan meghatározott. Georgius de Themesuar (RBHC). [ASUC II 50, MUKr I 551, RBHC 7, LPC 128, KP 99, NKP 263, TS 239]

1499. #3197. Jacobus Luce de Themaschwaw sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1499.h [ASUC II 55, MUKr I 558, TS 245]

1499. #3210. Ladislaus Mathie de Themesvar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1499.e egyet.pálya: Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Vladislaus. Bursában az évszám nem pontosan meghatározott. Ladislaus de Themesuar (RBHC). [ASUC II 50, MUKr I 551, RBHC 7, TS 276]

1501. #3323. Caspar Martini de Themaswar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1501.e fok: 1502 PhBacc, egyet.pálya: Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Gaspar de Themeswar (RBHC), Caspar de Themeswar (1502). Bursában az évszám nem pontosan meghatározott. [ASUC II 68, MUKr I 577, RBHC 9, LPC 135, NKP 267, TS 231]

1501. #3346. Ladislaus Thome de Themawar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1501.e megjegyz.: Ladislaus Thome de Themawar (ASUC). [ASUC II 68, MUKr I 577, TS 276]

1501. #3392. Egidius Nicolai de Temesvar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), egyhm: Csanád, be: 1502.4.18. (1501.h) egyet.pálya: a Bursa Hungarorum consiliarius (1502. téli félév). Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Bursában az évszám nem pontosan meghatározott. Egidius de Themeshwar (RBHC). [ASUC II 72, MUKr I 584, RBHC 9, 45, 50, 67, TS 226]

1502. #3396. Franciscus de Themeszwar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1502. fok: 1502 PhBacc, univ: Bécs 1500. [LPC 135, NKP 267, TA 289, TS 229]

1518. #4271. Johannes de Themawar sz: Temesvár (44 Timișoara, Temeschwar, RO), be: 1518. egyet.pálya: Szerepel a Bursa Hungarorum névsorában., megjegyz.: Joannes (RBHC). [RBHC 21, TS 271]⁷⁷

1530. Demetrius Pauli de Themeszwar⁷⁸

1533. Michael Georgy de Themeschwar⁷⁹

RÖVIDÍTÉSEK

KMTL *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. KRISTÓ Gyula. Szerk. ENGEL Pál – MAKK Ferenc. Budapest, 1994.

FORRÁSOK

AC *Album studiosum universitatis Cracoviensis t. 1 (ab anno 1400 ad annum 1489), t. 2 (ab anno 1490 ad annum 1551)*. Wyd. CHMIEL, Adam – PAULI, Żegota – ULANOWSKI, Bolesław – LEWICKI, Karol. Cracoviae, 1887–1892.

AR *Acta rectoralia almae universitatis studii Cracoviensis inde ab anno MCCCCLXIX*. Editionem curavit Wladislaus WISLOCKI. I (1469–1537). Cracoviae, 1893–1897.

FV FRAKNÓI Vilmos: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században*. Budapest, 1874.

HKSZ HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*. I–II. Budapest 2016–2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)

⁷⁷ HKSZ II.

⁷⁸ METRYKA CZYLI 167.; SKC 28. #713.

⁷⁹ METRYKA CZYLI 181., SKC 29. #731.

- KBG KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: *Magyarországi diákok a Bécsi tanintézetekben*. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13.)
- LPC *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*. Ed. MUCZKOWSKI, Joseph. Cracoviae, 1849.
- METRYKA *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508. I–II*. Wyd. GAŚSIOROWSKI, Antoni – JUREK, Tomasz – SKIERSKA, Izabela przy współpracy GRZESIKA, Ryszarda. Kraków, 2004.
- METRYKA CZYLI *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551*. Wyd. GAŚSIOROWSKI, Antoni – JUREK, Tomasz – SKIERSKA, Izabela przy współpracy GRZESIKA, Ryszarda. Kraków 2010.
- MUW *Die Matrikel der Universität Wien*. I. Band: 1377–1450. Wien, 1956; II. Band: 1451–1518. Wien, 1967; III. Band: 1518–1579. Wien, 1971. (Quellen zur Geschichte der Universität Wien, 1. Abteilung)
- SKB SCHRAUF Károly: *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen*. Budapest 1892. (Magyarországi tanulók külföldön II.)
- SKC SCHRAUF Károly: *Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis*. Budapest 1893. (Magyarországi tanulók külföldön. III.)
- SKN SCHRAUF Károly: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*. Budapest, 1902.
- TÜSKÉS Tüskés Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen, 1365–1526*. Budapest, 2008. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.)
- TEMES *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*. Másolta és gyűjtötte PESTY Frigyes. A Magyar Tudományos Akadémia Tört. Bizottsága rendeletéből sajtó alá rendezte ORTVAY Tivadar. I. 1183–1430. Pozsony, 1896. (Temesvármegye és Temesvárváros története IV.)
- TS TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, 1979.
- VE VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221–1864*. Budapest, 1941.
- VMO *Vatikáni magyar okirattár. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia)*. Első sorozat. 1–4. Budapest, 1885–1891.
- ZSO *Zsigmondkori oklevéltár*. Összeáll. MÁLYUSZ Elemér – BORSA Iván – C. TÓTH Norbert – LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor – NEUMANN Tibor. I–XIII. 1951–2017.

IRODALOM

- ACHIM 2000 ACHIM, Viorel: *Banatul in Evul Mediu*. București, 2000.
- ÁMTF GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, I–IV*. Budapest, 1963–1998.
- BLAZOVICH 2000 BLAZOVICH László: A Dél-Alföld képe. In: *Európa és Magyarország Szent István korában*. Szerk. KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc. Szeged 2000. 351–364. (Dél-alföldi Évszázadok 12.)
- BOLDEA 2011 BOLDEA, Ligia: Istoricului Costin Feneșan, omagiu la împlinirea vârstei de 65 de ani. *Analele Banatului. S. N. Arheologie–Istorie*, XIX. (2011) 9–12.
- BOLDEA 2016 BOLDEA, Ligia: Educational aspirations in the urban environment of Caransebeș by the end of the 15th century. In: *Banatica 26. – II. Istorie*. Cluj-Napoca, 2016. 269–278. (Proceedings of the International Conference Politics and Society in Central and South-Eastern Europe [13th–16th centuries], Timișoara, 29. October 2015.)
- BORODA 2010 BORODA, Krzysztof: *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w późnym Średniowieczu*. Kraków, 2010.
- CSÁNKI 1890–1913 CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V*. Budapest, 1890–1913.
- DRĂGAN 2000 DRĂGAN, Ioan: *Nobilimea românească din Transilvania 1440–1514*. București, 2000.
- ENGEL 1992 ENGEL Pál: Város és vidéke a középkorban [Temesvár]. *História*, 14. (1992):1. 5–8.
- ENGEL 1996 ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II*. Budapest, 1996.
- FEDELES 2005 FEDELES Tamás: Pécsi kanonokok egyetemlátogatása a késő középkorban. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 17. (2005):1–2. 51–82.
- FEDELES 2009 FEDELES Tamás: Studium Generale Quinqueecclesiense. In: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 557–572.
- FENEȘAN 1976 FENEȘAN, Costin: Ștudenți din Banat la universitățile străine pînă la 1552. *Revista de Istorie*, 29. (1976) 1945–1965.
- GULYÁS 2008 GULYÁS László Szabolcs: Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok*, 142. (2008) 437–462.
- GYÖRFFY 1977 GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest, 1977.
- HATĚGAN 1982 HATĚGAN, Ioan: Pelbart, Blasius, Nicolaus. Deutsche Studenten aus dem Banat an mittelalterlichen Universitäten Europas I–II. *Neuer Weg*, 34. (1982):10321., 10327.

- HÓVÁRI 1998 HÓVÁRI János: A nikápolyi csata. Fordulópont a balkáni oszmán hódítások történetében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 578–582.
- JUHÁSZ 1930–1947 JUHÁSZ Kálmán: *A csanádi püspökség története, I–VII. (1030–1608)*. Makó, 1930–1947.
- JUHÁSZ 1941 JUHÁSZ Kálmán: *A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030–1552)*. Makó, 1941.
- KOSZTA 2000 KOSZTA László: Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban. In: *A középkori Dél-Alföld és Szer.* Szerk. KOLLÁR Tibor. Szeged, 2000. 41–80.
- KOVÁCS 1964 KOVÁCS Endre: *A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Adalékok a magyar-lengyel kapcsolatok XV–XVI. századi történetéhez*. Budapest, 1964.
- KRISTÓ 1988a KRISTÓ Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988. (Nemzet és emlékezet)
- KRISTÓ 1988b KRISTÓ Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest, 1988.
- KUBINYI 1971 KUBINYI András: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. *Településtudományi Közlemények*, 23. (1971) 58–78.
- KUBINYI 2000 KUBINYI András: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged, 2000. (Dél-alföldi Évszázadok 14.)
- KUBINYI 2003 KUBINYI András: Családnévadás a középkori Magyarországon. In: *In virtute spiritus. A Szent István Akadémia emlékkönyve Paskai László bíboros tiszteletére*. Szerk. STIRLING János. Budapest, 2003. 96–112.
- MÁLYUSZ 1971 MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 1971.
- NUSSBÄCHER 1984 NUSSBÄCHER, Gernot: Temeswarer Studenten im Mittelalter. *Neue Banater Zeitung*, 27. (1984):6690.
- PÁLOSFALVI 2005 PÁLOSFALVI Tamás: *Nikápolytól Mohácsig*. Budapest, 2005.
- PÁTROVICS 2004 PÁTROVICS Péter: Pelbárt Krakóban. (A magyar-lengyel kapcsolatok egy kevésbé ismert szegmentuma). In: *Emlékkönyv Temesvári Pelbárt halálának 500. évfordulója alkalmából, 1504–2004*. Szerk. BERHIDAI Piusz – KEDVES Ilona. Esztergom, 2004. 17–23.
- PESTY 1877/78 PESTY Frigyes: *A szőrényi bánság és Szőrény vármegye története, I–III*. Budapest, 1877–1878.
- PET PÉCSI Egyházmegye története I. *A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBÁK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009.

- PETROVICS 1999   PETROVICS, István: The fading glory of a former royal seat: the case of medieval Temesvár. In: *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways. Festschrift in Honor of János M. Bak*. Ed. NAGY, Balázs – SEBŐK, Marcell. Budapest, 1999. 527–538.
- PETROVICS 2001   PETROVICS, István: Urban development in the Danube–Tisa–Mureş Region in the Middle Ages. *Analele Banatului. Archeologie–Istorie*, IX. (2001) 389–400.
- PETROVICS 2005a   PETROVICS István: Dél-dunántúli és dél-alföldi városok kapcsolata Felső-Magyarországgal a középkorban. In: CSUKOVITS Enikő – LENGYEL Tünde: *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Budapest, 2005. 131–158. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35.)
- PETROVICS 2005b   PETROVICS István: A pécsi egyetem és alapítója. *Aetas*, 20. (2005):4. 29–40.
- PETROVICS 2006   PETROVICS István: Hunyadi János és a temesi ispánság. *Turul*, 79. (2006):3–4. 79–85.
- PETROVICS 2007   PETROVICS István: A Horváti-lázadás és Pécs. In: *A pécsi egyházmegye vonzásában. Ünnepi tanulmányok Timár György tiszteletére*. Szerk. FEDELES Tamás – HORVÁTH István – KISS Gergely. Budapest, 2007. 285–293. (METEM könyvek 63.)
- PETROVICS 2008   PETROVICS István: *A középkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti történetéből*. Szeged, 2008. (Capitulum IV.)
- PETROVICS 2009a   PETROVICS, István: Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Ed. KEENE, Derek – NAGY, Balázs – SZENDE, KATALIN. Ashgate, 2009. 67–88. (Historical Urban Studies Series)
- PETROVICS 2009b   PETROVICS István: Lippa város igazgatásának és kézműiparának néhány kérdése a késő középkorban. In: *Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára*. Szerk. BESSENYEI József – DRASKÓCZY István. Budapest–Miskolc, 2009. 292–299.
- PETROVICS 2009c   PETROVICS István: A pécsi egyetem kancellárjai: Koppenbachi Vilmos és Alsáni Bálint püspökök pályafutása. In: *Egyházi arcképek a pécsi egyházmegyéből*. Szerk. FEDELES Tamás – KOVÁCS Zoltán – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 21–41. (Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V.)
- PETROVICS 2010   PETROVICS István: Püspöki székhely és város: Pécs a középkorban. In: *Pécs az egyháztörténet tükrében*. Szerk. ERDŐS Zoltán – KINDL Melinda. Pécs, 2010. 79–92.

- PETROVICS 2013   PETROVICS, István: The Bishopric of Csanád/Cenad and the Ecclesiastical Institutions of Medieval Temesvár/Timișoara. *Transylvanian Review*, 22. (2013): 4. 240–252.
- PETROVICS 2015   PETROVICS István: A város története a 14. század közepétől 1526-ig. In: *Pécs története II. A püspökség alapításától a török hódításig*. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015. 173–267., 276–288., 323–344.
- PETROVICS 2016   PETROVICS, István: Towns and central places in the Danube–Tisza/Tisa–Maros/Mureș region in the Middle Ages. *Banatica* 26. – II. Istorie. Cluj-Napoca, 2016. 77–104. (Proceedings of the International Conference Politics and Society in Central and South-Eastern Europe [13th–16th centuries], Timișoara, 29. October 2015.)
- SROKA 2017   SROKA, Stanisław A.: Magyar professzorok a Krakkói Jagielló Egyetem „Artes Liberales” karán 1487–1526 között. In: *Emlékkötet Koszta László tiszteletére*. Szerk. FEDELES Tamás – HUNYADI Zsolt. [Megjelenés alatt]
- SZABÓ 2014   SZABÓ András Péter: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban – egy nélkülözhetetlen adattár „koraujkorász” szemmel. *Történelmi Szemle*, LVI. (2014) 133–170.
- SZÉKELY 1967   SZÉKELY György: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a középeurópai egyetemlétesítések összefüggéseiben. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*. Pécs, 1967. 155–174.
- SZILÁDY 1880   SZILÁDY Áron: *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. Budapest, 1880.
- TÓTH 2007   TÓTH Péter: A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a késő középkorban. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum*, 1–2. (2007) 37–58.
- ȚEICU 1998   ȚEICU, Dumitru: *Banatul montan în evul mediu*. Timișoara, 1998.
- ȚEICU 2007   ȚEICU, Dumitru: *Die Ekklesiastische Geografie des Mittelalterlichen Banats*. București, 2007.
- ȚEICU–GRÄF 2011   *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*. Ed. ȚEICU, Dumitru – GRÄF, Rudolf. Cluj-Napoca, 2011.
- ȚIGĂU 2010   ȚIGĂU, Dragoș Lucian: Noi informații despre prezența bănățenilor la universitatea din Viena (secolele XIV–XVI). *Banatica*, 20/II. (2010) 49–62.

Students from Temesvár and Bánság in the medieval European Universities

by István Petrovics

(Summary)

This paper consists of five chapters. The first two deals with the medieval history of the Danube-Tisza-Mureş Interfluve (also known in the modern period as Bánság/Banat) and Temesvár (Timişoara). The author clarifies the fact that the regions urban development was different in a great extent than it was observed in other parts of the country. This was mainly due to geographical and ethnic reasons; however a decisive impact was clearly the ever growing advancement of the ottomans dated from the end of the 14th century. This even halted the development of the regions most advanced centre, the city of Temesvár. In the third chapter investigates the surroundings of Hungarian students who studied and visited universities abroad, using the latest research results on the field. In the fourth chapter, after a short introduction into the history of the medieval Hungarian universities – primarily the studium generale of Pécs – follows the overview history of the universities of Wien and Krakow, the two main destination points for the student from Temesvár and the Banat. The last chapter deals with the nature and peculiarity of the students from Temesvár and Banat, closing with a database.